

CESTA ŠVÉDSKÉHO PŘÍRODOVĚDCE CARLA ADOLPHA AGARDHA DO ČECH A DO STŘEDNÍ EVROPY V ROCE 1827 VE SVĚTLE JEHO *ALBA AMICORUM*

ANTONÍN KOSTLÁN

THE JOURNEY OF THE SWEDISH NATURAL SCIENTIST CARL ADOLPH AGARDH TO BOHEMIA AND CENTRAL EUROPE IN 1827 IN THE LIGHT OF HIS *ALBUM AMICORUM*

This study focuses on the Swedish botanist and algologist Carl Adolph Agardh (1785–1859), professor at the University in Lund (1812–1835) and bishop in Karlstad (from 1835). The author outlines the development of his scientific interests and analyses his scientific connections with the Czech Lands, with special attention paid to the *album amicorum* which Agardh kept in 1810–1829. Based on this album and other sources, the study reconstructs Agardh's expedition to Central Europe and northern Italy undertaken in the spring and summer of 1827. Detailed attention is paid to his stay in the Bohemia (Prague and Carlsbad) and to Bohemical entries added to his album during the journey.

Keywords: history of botany – *alba amicorum* – Czech-Swedish scientific contacts

DOI: 10.14712/23365730.2024.19

Der Einfluß der physischen Welt auf die moralische, dies geheimnißvolle
Ineinanderwirken des Sinnlichen und Außersinnlichen, giebt dem Naturstudium,
wenn man es zu höheren Gesichtspunkten erhebt, einen eigenen,
noch zu wenig gekannten Reiz.

Alexander von Humboldt¹

I. Carl Adolph Agardh (1785–1859) a jeho *album amicorum*

Album amicorum (latinsky též „liber amicorum“, česky „památník“ nebo „štambuch“, německy „Stambuch“, švédsky „stambok“) je specifický kulturní fenomén, který se vyvíjel původně na luteránských, spíše melanchthonsky orientovaných německých vysokých školách v průběhu 16. století, a odtud se rozšířil v období raného novověku po celé střední Evropě i do jiných zemí a také mezi uživatele katolického, kalvínského nebo i jiného

¹ Alexander von HUMBOLDT, *Ansichten der Natur mit wissenschaftlichen Erläuterungen*, I, Tübingen 1808, s. 178. V Agardhově albu je tohoto citátu využito v zápisu Ph. M. Opize – viz Příloha B, edice č. 1.

křesťanského vyznání. V zásadě si je můžeme představit jako drobnější vázanou a pevnými deskami opatřenou knihu obvykle původně s prázdnými listy, kterou si její původní vlastník (tedy **původce** alba) opatřil nikoli za účelem vepisování záznamů vlastní rukou, ale aby ji předkládal různým osobám (tedy **inskriventům**), které pro něj byly důležité z hlediska jeho společenského nebo osobního zájmu, k provedení zápisu stvrzujícího jejich známost či setkání. Rukopis však nadále zůstával v držení svého původce, takže takto získané záznamy pro něj měly hodnotu jednak při udržování osobní paměti, a dále často i pro osobní sebereprezentaci v těch sociálních prostředích, ve kterých se dotyčný snažil etablovat.²

Provádění takových zápisů bývalo dost individuální, a tím pádem co do svých forem rozmanité; přitažlivost některých alb pak zvyšovala i jejich výtvarná složka (často inskribentské erby, portréty, drobná výtvarná díla většinou na symbolické náměty). Velmi záhy se však přece jen ustálil jistý kánon v zakládání a vedení *alb amicorum* (označují jej v dalším textu jako „štambuchová kultura“), který úzce souvisel s faktem, že po několik staletí se gros nově vznikajících památníků ve svém hlavním proudu pojilo s univerzitním prostředím a se vzdělaneckým světem. Teprve v průběhu 18. století, v návaznosti na proměňující se sociální zázemí osob, které si zakládání památníků osvojily, začala se postupně rozměňovat i jejich formální ustálenost a rozšiřovat způsoby jejich užívání. V 19. století se pak fenomén památníku v důsledku masového nárůstu gramotných osob a cenově dostupných papírových záznamníků rozšířil do nejširších mas a do všech věkových skupin, zatímco osoby spjaté s akademickým prostředím přecházely za účelem osobní reprezentace i vědecké komunikace stále výrazněji k modernějším nástrojům.

A přece ještě dlouho do první poloviny 19. století se mohly v evropském prostředí objevovat památníky, které byly pozoruhodně věrné původnímu vymezení tohoto pramene, tak jak jej s sebou přinesla humanistická a renesanční éra. Důkaz toho nám nabízí *album amicorum*, jehož původcem byl švédský přírodovědec Carl Adolph Agardh. Připomeňme si, že jde o vědce, jehož jméno není – a ani nemůže být – ani v dnešní době odborníky zapomenuto, neboť stejně jako v případě jeho staršího slavného krajana Carla von Linné (1707–1778) a vlastně i většiny z desítek jmen odborníků, zmiňovaných v této studii, je dodnes funkčně využíváno v přírodovědné systematice při označování taxonomických kategorií. Tak jako zkratka „L.“ na konci mezinárodně uznávaných latinských názvů živočichů a rostlin nebo jejich skupin odborníkovi napovídá, že jako první dotyčnou jednotlivinu popsal a do systému zařadil Linné, tak rovněž zkratka „C.Agardh“ v latinském názvu zpravidla řas či jejich skupin dodnes zvěštuje, že prvenství v tomto případě náleží Carlu Adolphovi Agardhovi.³

² Z velmi rozsáhlé literatury k fenoménu *alb amicorum* je třeba připomenout: Werner Wilhelm SCHNABEL, *Das Stammbuch. Konstitution und Geschichte einer textsortenbezogenen Sammelform bis ins erste Drittel des 18. Jahrhunderts*, Tübingen 2003 (Frühe Neuzeit, 78); Marie RYANTOVÁ, *Památníky aneb štambuchy, tj. alba amicorum. Kulturně historický fenomén raného novověku*, České Budějovice 2007; Antonín KOSTLÁN, *Bohemikální alba amicorum ve fondech British Library*, *Folia Historica Bohemica* 23, 2008, s. 91–214; Klára BERZEVICZY – Péter LÓRÓS – Zsófia HORNYÁK (Hgg.), „*Ars longa, vita academica brevis*“. *Studien zur Stammbuchpraxis des 16.–18. Jahrhunderts*, Budapest 2009. Odbornému bádání slouží online databáze památníků a jejich fragmentů ve veřejném a soukromém držení *Repertorium Alborum Amicorum (RAA)* – viz <<https://raa.gf-franken.de/de>> (4. 4. 2024).

³ Viz oficiální internetovou stránku *International Plant Names Index (IPNI)*: <<https://www.ipni.org/>> (3. 10. 2023). Podle databáze vytvořené v botanické zahradě v Kew u Londýna mu tak vděčíme za objevení 32 dodnes používaných botanických druhů, 6–7 poddruhů, 10 variet a jedné formy, jakož i za ustavení dvou rodů a čtyř čeledí – viz <<https://powo.science.kew.org/>> (3. 10. 2023). Autor této studie není botanik a rád by zde ocenil pomoc dvou internetových platforem, které mu napomohly s orientací v tomto oboru. Jsou to: server *BOTANY.cz* –

Řada generací přírodovědců a cestovatelů z konce 18. a z 19. století, kteří svou odbornou dráhu zasvětili úspěšnému budování tohoto taxonomického systému, si nejenže zajistila aspoň takto nesmrtelnost, ale zároveň i položila základy pro vědecké uchopování živočišné a rostlinné říše, vytvořila pro přírodovědu nová nosná etická pravidla a zároveň do ní vnesla i jistý soutěživý prvek a závodivý étos.

Carl Adolph Agardh se narodil 23. ledna 1785 v malém městečku Båstad (v jihošvédském regionu Skåne, nedaleko od hranic s Dánskem) v obchodnické rodině.⁴ V letech 1799–1805 studoval na univerzitě v Lundu a na této univerzitě od roku 1807 také pedagogicky působil, a to při výuce matematiky a později botaniky a ekonomie. V roce 1812 se tu stal profesorem botaniky a ekonomie (a ve školním roce 1819/20 i rektorem). Souběžně s jeho vysokoškolským působením probíhala i jeho církevní kariéra, která mu nepochybně napomáhala i v lepším životním zajištění. V roce 1816 byl vysvěcen na kněze a stal se vikářem v lundské farnosti kláštera sv. Petra, a to i s příslušnými prebendami. Jeho kariéru významným způsobem ovlivnil švédský diplomat a politik hrabě Lars von Engeström (1751–1826), který od roku 1809 vykonával funkci švédského ministra zahraničních věcí a zároveň byl i kancléřem lundské univerzity. Engeström si Agardha vybral jako domácího učitele pro svého syna Gustava Stanislase (1791–1850) a zprostředkoval mu přístup do stockholmských politických, kulturních i vědeckých kruhů.

V dělbě úkolů mezi švédskými botaniky připadla tehdy Agardhovi jako jeho výzkumná oblast algologie, a je třeba říci, že se svého zadání zhostil se zdarem; jeho práce na tomto poli dosáhly záhy nejen domácího, ale i zahraničního uznání. Připomeňme si, že ve svých publikacích o řasách se Agardh nejprve zaměřoval na severskou scénu,⁵ ale později pojal ideu, že vydá přehled všech dosud známých druhů řas; své dílo *Species algarum*, kde tak

<<https://botany.cz/cs>> (14. 10. 2023); *Zoologisch-Botanische Datenbank ZOBODAT* – <<https://www.zobodat.at>> (14. 10. 2023).

⁴ K Agardhovi viz: Johan Erhard ARESCHOUG, *Carl Adolph Agardh. Professor. Biskop*, in: Lefnadsteckningar öfver Kongl[iga] Svenska Vetenskaps Akademiens efter år 1854 afidna Ledamöter, I, Stockholm 1870, s. 251–296 (anglická verze: Franklyn D. OTT, *Carl Adolph Agardh. Professor. Bishop. A Translation of J. E. Areschoug's 1870 Memorial*, in: Archiv für Protistenkunde 139, 1991, s. 297–312); Alex. ZANDERS, *Ett fosterländskt Bildergalleri CXII. Carl Adolph Agardh*, in: Svenska Familj-Journalen, Band 24, 1885, s. 67–74 – používám internetovou verzi časopisu: <<http://runeberg.org/famijour>> (31. 10. 2023); *Karl Adolph Agardh*, in: Nordisk Familjebok. Konversationslexikon och Realencyklopedi, 2. vyd., I, Stockholm 1904, s. 326–329 – používám internetovou verzi encyklopedie: <<http://runeberg.org/nfba>> (31. 10. 2023); Charlotta LINDSKOG, *Agardh, Carl Adolf*, in: Svenskt biografiskt handlexikon, I, Stockholm 1906, s. 13 – používám internetovou verzi lexikonu: <<http://runeberg.org/sb>> (31. 10. 2023); Alfred Bernhard CARLSSON a kol., *Carl Adolph Agardh*, in: Svenskt biografiskt lexikon (dále SBL, používám internetovou verzi lexikonu: <<https://sok.riksarkivet.se/sbl>> [4. 10. 2023]), I, Stockholm 1918, s. 250–265; Bengt WALLERUS, *Carl Adolph Agardh: romantikern – politikern: tiden i Lund (till 1835)*, Göteborg [1975]; Göran BLOMQUIST, *Elfenbenstorn eller statskepp? Stat, universitet och akademisk frihet i vardag och vision från Agardh till Schück*, Lund 1992, s. 114–117, 120–121, 125–132; Carl FEHRMAN – Håkan WESTLING – Göran BLOMQUIST, *Lund and Learning. The History of Lund University 1666–2004*, Lund 1996, s. 66–69; Magnus KROOK, *Nature and Metamorphosis. A Study of Carl Adolph Agardh's Latin Dissertations and Monographs on Botany and Biology*, Gothenburg 2022 (disertace). Řada dalších starších i novějších a jinak pro českého čtenáře těžko přístupných textů o C. A. Agardhovi je zpřístupněna v rámci internetového projektu *Agardh.se – Släktforskning och information* – viz <<https://www.agardh.se/>> (31. 10. 2023). Z takto zpřístupněných textů o C. A. Agardhovi bylo pro tuto studii využito: Alfred FJELNER, *Skånska mannar från Lund: Carl Adolph Agardh* (původně in: Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1936, Nr. 45 – 16. 2.); Märten BERGMAN, *Något om släkten Agardh som betytt mycket i Skånes kulturliv* (původně in: Byahornet, 1967, Nr. 4); Eric PAMP, *Carl Adolf Agardh* (původně in: Bjärebygdens, årsbok för Bjäre härads hembygdsförening, Båstad 1948).

⁵ Carl Adolph AGARDH, *Synopsis algarum Scandinaviae*, Lundae 1817. Přehled jeho tištěných prací viz A. B. CARLSSON a kol., *Carl Adolph Agardh*, s. 263–265.

hodlal učinit, začal vydávat v roce 1820, ale práci na něm pak – z důvodů, ke kterým se ještě dostaneme – přerušil a vrátil se k němu až na sklonku 20. let.⁶ Mezitím v roce 1824 vydal knihu *Systema algarum*, v níž shrnul své dosavadní práce a přehledně nashromáždil charakteristiky asi jednoho sta rodů, do kterých se dal roztrždit asi jeden tisíc druhů řas, které tehdy znal buď z vlastní zkušenosti, nebo na základě odborné literatury;⁷ takto ustavenou představu o rozmanitosti a hierarchii této specifické oblasti živého světa pak ve svých dalších dílech ještě dále rozvíjel a doplňoval.⁸ I když dnešní přírodovědné bádání dalo v průběhu času v některých případech přednost taxonomii prováděné některými jeho souputníky nebo následovníky, zakladatelské místo v dějinách algologie Agardhovi rozhodně nikdo neupřel.

Algologie ovšem nebyla jedinou oblastí v rámci botaniky, k níž se Agardh vyjadřoval. V dané době měly velký význam i jeho práce k budování botanického taxonomického systému obecně a zabýval se kromě jiného i anatomií a fyziologií rostlin. Navíc výzkumná činnost a práce na lundské univerzitě nepředstavovaly jediné aktivity, do kterých se Agardh pouštěl. Jako zástupce duchovenstva z lundské diecéze se účastnil v letech 1817–1835 (s přestávkami) švédského říšského sněmu. Často tu prosazoval své názory na úpravu švédského ústavního systému a v druhé polovině dvacátých let byl i vtažen do komise, která měla navrhnout reformu švédského školství; to Agardha přimělo, aby zřetelně formuloval své názory na úlohu škol na různých stupních, od základních až po vysoké. Jeho profesorský titul jej opravňoval i k výuce ekonomiky, což byla další oblast, která jej přitahovala i publikačně. Na sněmu a v tisku vyvolal i diskusi ohledně vlastnictví a využívání lesního hospodářství; zveřejňoval též své názory na fungování švédského národního hospodářství, aby dosahovalo finanční rovnováhy a prosperity. Zabýval se rovněž otázkami výhodnosti a problematičnosti státního dluhu a úvěrovou agendou – na tomto poli nebyl pouhým teoretikem, ale sám účinně napomáhal při budování různých regionálních finančních ústavů (typu našich „kampeliček“) i bank a při ozdravování místních, regionálních i celostátních financí.

Zásadní změna v jeho životě přišla v roce 1835, kdy byl jmenován biskupem v Karlstadu. Místo jeho nového církevního působení bylo natolik vzdáleno od Lundu, že se musel rozloučit s výukou na tamní univerzitě a vzdát se tamní profesury. O dva roky později, v roce 1837, se navíc stal i řádovým biskupem (tedy biskupem královských rytířských řádů). I jako biskup si udržoval svůj vliv na říšském sněmu a v politické sféře, nicméně ve stále větší míře se publikačně přesouval na pole teologie (ostatně v roce 1845 dosáhl i v tomto oboru doktorátu). Patřil přitom k představitelům konzervativního protestantismu, což kontrastovalo s faktem, že v rámci svých názorů na společnost a hospodářství prosazoval spíše liberální a reformátorské postoje, takže byl jak pro své současníky, tak i pro historiky často nezařaditelnou, ne-li kontroverzní, tak určitě eklektickou postavou („chameleon“, jak jej označil jeden z historiků).⁹ Zemřel v Karlstadu pár dnů po svých 74. narozeninách 28. ledna 1859.

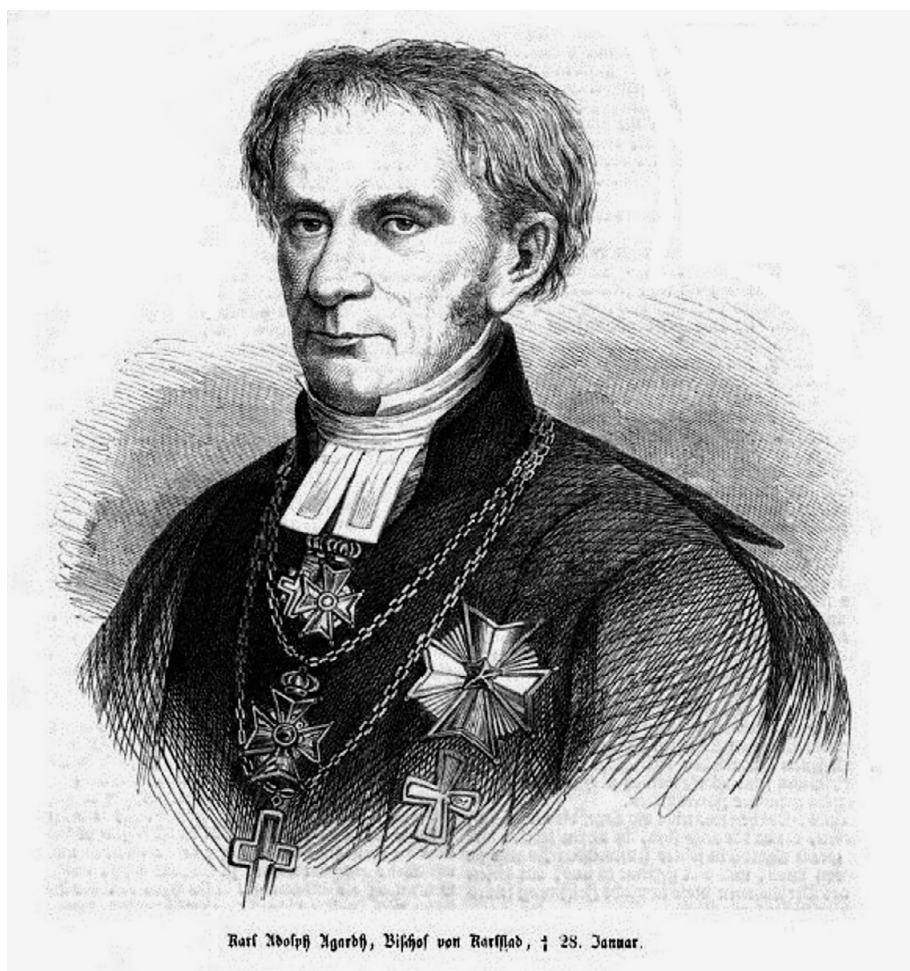
Za svoji činnost dosáhl Agardh řady poct. V roce 1817 se stal členem Královské švédské akademie věd (Kungliga Svenska Vetenskapsakademien, pod č. 372) a od roku 1821 až do své smrti byl jedním z 16 členů její třídy pro zoologii a botaniku; v roce 1866 vydala

⁶ Carl Adolph AGARHD, *Species algarum rite cognitae*, I–II, Gryphiswaldiae 1820–1828.

⁷ Carl Adolph AGARHD, *Systema algarum*, Lundae 1824.

⁸ Viz např. Carl Adolph AGARHD, *Icones algarum Europaeorum*, Lipsiae 1820–1835.

⁹ Sven-Éric LIEDMAN, *Carl Adolph Agardh (Gestalter i svensk lärdomshistoria 3)*, in: Lychnos (Uppsala), 1986, s. 71–108. Používám internetovou verzi díla: <<https://www.agardh.se/node/27>> (19. 9. 2023).

Obr. 1: Portrét karlstadského biskupa C. A. Agardha v jeho nekrologu (Lipské noviny Illustrirte Zeitung 26. 3. 1859, s. 1)

akademie na jeho počest pamětní medaili.¹⁰ V červenci 1831 byl Agardh zvolen za člena Švédské akademie (Svenska Akademien), tedy instituce, která sloužila spíše ke zvelebování národního jazyka a kultury; svého členství se ujal v srpnu 1834.¹¹ V roce 1819 byl zvolen členem německé přírodovědné akademie Leopoldina,¹² a právě tak byl členem řady dalších vědeckých společností v Prusku, Rakousku, Francii, Holandsku, Anglii, Rusku i v USA (v New Yorku a ve Philadelphii). Na jeho počest byla svého času

¹⁰ Erik Wilhelm DAHLGREN (ed.), *Kungl[iga] Svenska Vetenskapsakademien. Personförteckningar 1739–1915*, Stockholm 1915, s. 66, 98, 254.

¹¹ Viz seznam členů Švédské akademie na jejich internetových stránkách: <<https://www.svenskaakademien.se/svenska-akademien/ledamotsregister/>> (4. 4. 2024).

¹² Viz seznam členů této společnosti: <<https://www.leopoldina.org/mitglieder/mitglieder-seit-1652/>> (4. 4. 2024).

nazvána – a to je další znak, který jej pojí s většinou botaniků zmiňovaných v této studii – řada botanických druhů.¹³

Známost Agardhova jména se tedy neomezovala jen na Švédsko a velmi dobře byl znám i v Čechách, a to dlouho před tím, než sem zavítal. Osobní styky tu Agardh udržoval přitom s nikým menším, než byl tehdejší první prezident Společnosti vlasteneckého muzea v Čechách, hrabě Kašpar Šternberk (1761–1838), tou dobou asi největší přírodovědná autorita působící v českých zemích.¹⁴ Jejich vzájemná ve francouzštině vedená korespondence (alespoň pokud můžeme usuzovat z deseti dochovaných Agardhových dopisů odeslaných cca v letech 1823–1833) rozhodně nebyla formálního rázu, ale řešila celou řadu konkrétních botanických problémů.¹⁵ Byl to také Kašpar Šternberk, kdo Agardha přizval ke zpracovávání přírodovědných sbírek, které koncem 18. století nashromáždil během svého pobytu na Filipínách a v Jižní Americe českoněmecký botanik a cestovatel Thaddäus X. Haenke (1761–1816) a které byly v roce 1821 zakoupeny do Prahy. Ze Šternberkova podnětu byla tato pozoruhodná sbírka tříděna a odborné veřejnosti zpřístupňována v projektu *Reliquiae Haenkeanae*, na kterém se podíleli především Karel Bořivoj Presl (1794–1852) a další čeští botanici. Pro zpracování některých oblastí byli však zvoleni zahraniční odborníci, jako např. pro oblast hub Christian Gottfried Daniel Nees von Esenbeck (1776–1858), pro lišejníky Heinrich Gustav Flörke (1764–1835), pro sítiny Ernst Heinrich Friedrich Meyer (1791–1858) nebo pro řasy právě Agardh.¹⁶

Vzájemné styky obou vědců se záhy dočkaly též institucionálního zaštitění. V roce 1823 jmenovala Fyziokratická společnost v Lundu, na jejíž činnosti měl Agardh významný podíl, hraběte Šternberka svým čestným členem. A naopak – na Šternberkův návrh byli již 24. března 1824 Agardh a spolu s ním i chemik Jöns Jacob Berzelius (1779–1848) ze Stockholmu a zoolog Sven Nilsson (1787–1883) z Lundu zvoleni fakticky jako jedni z prvních cizinců za čestné členy Společnosti vlasteneckého muzea v Čechách, a aby byli o její činnosti informováni, dal jim pravidelně zasílat její *Verhandlungen*.¹⁷ Nepochybně jako důkaz vděčnosti za tuto poctu zaslal Agardh do Prahy muzeu, jak o tom informoval jednatel muzejní společnosti v březnu 1826, „*ein Geschenk von Algen verschiedener Meere*.“¹⁸

¹³ Viz jeho nekrolog: *Karl Adolph Agardh*, in: *Illustrierte Zeitung* (Leipzig), XXXII, No. 821, 26. 3. 1859, s. 1–2.

¹⁴ Ke Šternberkovi Jiří MAJER, *Kašpar Šternberk a jeho doba*, Příbram 1988; TÝŽ, *K výzkumné a organizační činnosti Kašpara Šternberka*, Dějiny věd a techniky 29/2, 1996, s. 65–87; TÝŽ, *Kašpar Šternberk*, Praha 1997; Claudia SCHWEIZER, *Johann Wolfgang von Goethe und Kaspar Maria von Sternberg: Naturforscher und Gleichgesinnte*, Wien 2004.

¹⁵ Viz Památník národního písemnictví – Literární archiv Praha, fond Šternberk Kašpar hrabě, korespondence vlastní přijatá, Agardh Karl Adolf (starší sign. 15/H/6). K tomu viz i J. MAJER, *Kašpar Šternberk* (1997), s. 115.

¹⁶ Carl Adolph AGARDH, *Algae*, in: Karel Bořivoj Presl (ed.), *Reliquiae Haenkeanae, seu Descriptiones et icones plantarum, quas in America meridionali et boreali, in insulis Philippinis et Marianis collegit Thaddaeus Haenke, Tomus I, Pragae 1825*, s. 8–12. K tomu viz Bolemír VÁCLAV NĚBESKÝ, *Dějiny Musea království českého*, Praha 1868, s. 32–33; Josef HANUŠ, *Národní museum a naše obrození*, II, Praha 1923, s. 108–112; Eva HOFFMANNOVÁ, *Jan Svatopluk Presl. Karel Bořivoj Presl*, Praha 1973 (reprint Brandýs nad Orlicí 2007), s. 138–148. Viz i dopisy K. B. Presla hraběti K. Šternberkovi z 21. 11. 1823 a 22. 7. 1825 – Památník národního písemnictví – Literární archiv Praha, fond Šternberk Kašpar hrabě, korespondence vlastní přijatá, Presl Karel Bořivoj (starší sign. 15/H/9).

¹⁷ *Auszug aus dem Protokolle der am 24. März 1824 [...] gehaltenen zweyten allgemeinen Versammlung der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen*, in: *Verhandlungen der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen*, Heft 2, Prag 1824, s. 41–42; J. HANUŠ, *Národní museum*, II, Praha 1923, s. 121 a 154; J. MAJER, *Kašpar Šternberk a jeho doba*, s. 32 a 63.

¹⁸ *Vortrag des Geschäftsleiters Maximilian Millauer, in der vierten allgemeinen Versammlung am 15. März 1826*, in: *Verhandlungen der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen*, Heft 5, Prag 1826, s. 9.

Auszug aus dem Protokolle

der am 24. März 1824

im Sitzungssaale des hochlöbl. böhmisch-ständischen Landesauschusses gehaltenen zweyten allgemeinen Versammlung
der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen.

§. 1. Zum stellvertretenden Mitgliede des Ausschusses, wurde durch persönliche schriftlich vorgenommene Wahl, und zwar fast einstimmig, der hochgeborne Fürst Rudolph von Kinsky erwählt; der seinen Platz im Ausschusse sogleich einnahm.

§. 2. Zu Revisoren der Rechnungen des Jahres 1823 wurden mit allgemeiner mündlicher Bestimmung erwählt:

Graf Franz von Wratisl.

Graf Friedrich von Schönborn.

Graf Johann von Thun.

Hr. Johann Worschitzky, Magistratsrath in Prag.

§. 3. Zu Ehrenmitgliedern wurden in Folge des vom Hrn. Präsidenten selbst, gemachten Vor-

trages, gleichfalls mit allgemeiner mündlicher Bestimmung erwählt:

Graf Bray, Präsident der botanischen Gesellschaft in Regensburg.

Baron von Schottheim, großherzogl. Sachsen-gothaischer Kammerpräsident.

Hr. Rees von Esenbeck, Präsident der Karolinisch-Leopoldinischen Gesellschaft in Bonn.

Baron von Cuvier, Sekretär der naturhistorischen Abtheilung bei der k. Akademie der Wissenschaften in Paris.

Hr. Doktor Buckland, Vicepräsident der geologischen Gesellschaft in Oxford.

Ritter von Bergelius, Sekretär der k. Gesellschaft der Wissenschaften in Stockholm.

Hr. Prof. Agardh in Lund, Sekretär der physikostratischen Gesellschaft daselbst.

Hr. Prof. Nilsson in Lund, Vorsteher der akademischen Sammlungen daselbst.

Hr. Franz Kurz, regulirter Chorherr und Pfarrer zu St. Florian in Oesterreich ob der Enns.

Hr. Peter von Röppen, russisch-kaiserlicher Hofrath:

welchen somit die betreffenden Diplome sammt dem 1. und 2. Hefte der Verhandlungen, zuzusenden sind.

Obr. 2: C. A. Agardh spolu s dalšími zahraničními vědci zvolen čestným členem Společnosti vlasteneckého muzea v Čechách.

Výtah z protokolu 2. valného shromáždění 24. března 1824

K osobnímu setkání Šternberka s Agardhem došlo nejpozději v září 1830, když se oba dva účastnili sjezdu německých přírodovědců a lékařů v Hamburku.¹⁹ Vědecká spolupráce mezi oběma přírodovědci pokračovala i později a nikoli náhodou byl švédský algolog jmenovitě uveden v roce 1833 mezi osobami, které odbornou radou či pomocí Šternberkovi přispěly k napsání jeho díla *Versuch einer geognostisch-botanischen Darstellung der Flora der Vorwelt*.²⁰ Napomohl totiž k identifikaci některých řas, které byly důležité pro Šternberkovu argumentaci ohledně pravěkého vývoje, byť tak vždy neučinil s úplnou jistotou, ale jen odhadem, což hrabě omluvně komentoval: „[...] wir dürfen es daher unserem Freund Herrn Professor Agardh nicht verargen, wenn er bei dem Umstand, dass er unsere Sammlungen nicht gesehen, nach den blossen Zeichnungen, die wir ihm mit unseren Zweifeln vorlegten, nicht durch ein unbedingtes Urtheil entscheiden wollte.“²¹ Kašpar Šternberk

¹⁹ *Die Versammlung Deutscher Naturforscher und Aerzte, im Jahr 1830, in Hamburg*, in: Notizen aus dem Gebiete der Natur- und Heilkunde, Band XXIX, Nr. 624 (Dezember 1830), sl. 115–122; Nr. 625 (Januar 1831), sl. 129–140.

²⁰ Kašpar von STERNBERG, *Versuch einer geognostisch-botanischen Darstellung der Flora der Vorwelt*, Heft 5–6, Prag 1838, předmluva, s. 2.

²¹ K. v. STERNBERG, *Versuch*, Heft 5–6, s. 16.

v tomto výroku výstižně shrnul nevýhody spolupráce systematizujících botaniků oné doby „na dálku“, která byla nepochybně typická i pro dřívější Agardhovu spolupráci s českými přírodovědci ve dvacátých letech.

Podívejme se nyní podrobněji na Agardhovo *album amicorum*, jak se nám dochovalo v jeho písemné pozůstalosti uložené v univerzitní knihovně v Lundu.²² Představuje je menší rukopis podlouhlého formátu v pevných kožených deskách, který se snadno převážel, a tak jej bylo možno brát bez potíží i na kratší či delší cesty. Původce si je zřejmě opatřil (nebo dostal darem) ve Stockholmu někdy v únoru 1810 a od samého počátku s ním počítal jako se svým budoucím památníkem, kam se mu budou zapisovat osobnosti, na které by si rád uchoval výraznější vzpomínku. V průběhu let 1810–1829 se mu tam nakonec zapsalo a podepsalo v šesti švédských obcích a v devatenácti místech mimo Švédsko 79 osob. Agardhovi při založení památníku bylo již 25 let, takže měl studentská léta za sebou a stál na prahu své profesionální dráhy. To se hodně odráží do charakteru alba, které bychom mohli do značné míry označit jako profesorský nebo učenecský památník,²³ jakkoli první časové vrstvy nesou pečeť komplexnějšího přístupu.

Obr. 3: Počet inskribentů v Agardhově *albu amicorum* podle roku zápisu (graf)

²² Podrobný popis viz Příloha A k této studii.

²³ K pojmu profesorský památník viz Werner Wilhelm SCHNABEL, *Professoren in Stammbüchern – Stammbücher von Professoren. Rollenkonstellationen und inszenatorische Praxis*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis, 60/1, 2020, s. 101–124; k pojmu učenecský památník viz A. KOSTLÁN, *Bohemikální alba*, s. 168–169.

O tom, jakým způsobem Agardh album využíval, se hodně dozvíme z grafu (obr. 3), na němž je přehledně shrnut počet inskribentů, kteří se do jeho alba podepsali v jednotlivých letech. Vidíme, že v první fázi existence památníku (kterou lze datovat do února až září roku 1810) se mu věnoval jeho původce s nadšením a podařilo se mu do něj nashromáždit zápisy nejméně dvaceti inskribentů. Patřily sem především významné kulturní, literární a politické osobnosti ze švédského hlavního města, kde lundský učenec pobýval v únoru a březnu 1810, jako byli např. spisovatelé a literáti Lorenzo Hammarsköld (1785–1827), Lars August Ekmarck (1785–1869), Clas Livijn (1781–1844). Nechyběl mezi nimi ani Agardhův žák Gustav Stanislas von Engeström, syn tehdejšího švédského ministra zahraničních věcí. Ovšem už ve Stockholmu se Agardh v roce 1810 potkal také s představiteli botanického výzkumu, a v žádném případě nešlo o neznámá jména, protože jedním z nich byl Olof Peter Swartz (1760–1818), po Linného smrti jedna z největších autorit švédské přírodovědy,²⁴ zde se mu do památníku rovněž zvěčnil botanik ze šlechtických kruhů Anton Fredrik Wrangel af Sauss (1786–1842).

Agardh obohatil památník významně také při své cestě do Berlína, zvláště když se mu do něj ve Vadsteně podepsal botanik a lichenolog Erik Acharius (1757–1819) a v Hamburku Carl Magnus Gripenberg (1754–1818), švédský důstojník tou dobou v nemilosti (zřejmě proto z cenzurních důvodů odřízl Agardh z alba text zápisu a ponechal si jen podpis s datem).²⁵ V Berlíně samotném pobýval Agardh v dubnu a v květnu 1810 a podepsal se mu sem nejen botanik a lichenolog H. G. Flörke, ale i dalších pět jeho neméně významných kolegů. Flörke sám s dvěma dalšími botaniky, kterými byli Johann Heinrich Friedrich Link (1767–1851) a Christian Friedrich Hornschuch (1793–1850) pak do alba připojili i své podobenky ve formě tehdy oblíbených černých portrétních siluet.²⁶ Další významná obohacení památníku získal Agardh v červnu 1810 v Lundu na univerzitě, a to zřejmě i od těch svých univerzitních kolegů, kteří k svému zápisu nepřipojili datum a určení místa; mezi takové patřil kromě jiných i Anders Jahan Retzius (1742–1821), který o dva roky později odešel do důchodu, a uvolnil tak v Lundu pro Agardha a některé další profesorskou pozici. Dalších zápisů pak Agardh dosáhl od různých místních botaniků při svém algologickém výzkumu různých vzdálenějších oblastí Švédska, který podniknul v srpnu a v září 1810, a při následné návštěvě Kodaně.²⁷

Je třeba hned také připomenout, že zřejmě z prvních měsíců po založení alba v únoru 1810 pochází i jeho relativně bohatá výtvarná výzdoba. Jsou tu namalovány dvě alegorické ilustrace, jejichž autory jsou švédští malíři Johan Fredrik von Breda (1788–1835) a Fredric Westin (1782–1862), a dále je do alba zařazeno – vedle již zmíněných portrétních siluet odkazujících k německému původu – dvanáct portrétů různých mužů, které jsou

²⁴ O deset let později napsal na něj Agardh nekrolog: Carl Adolf AGARDH, *Olof Swartz*, Flora oder Botanische Zeitung (dále jen Flora) 3/47, 1820, s. 550–558. Tento řezenský časopis je pro léta 1818–1844 přístupný prostřednictvím rakouského internetového projektu *ANNO Historische Zeitungen und Zeitschriften* – <<https://anno.onb.ac.at/>> (1. 11. 2023).

²⁵ Viz pozn. 115. Gripenberg byl jedním z důstojníků, kteří byli zodpovědní za vydání některých území Rusům v roce 1808, což byl rozhodující moment švédsko-ruské války, který vedl v důsledku ke ztrátě Finska.

²⁶ K technice a dobovému kontextu tohoto typu portrétu viz Anežka MIKULCOVÁ, *Portrétní silueta v českých zemích od 18. do 19. století*, Praha 2020 (disertační práce FF UK); TÁŽ, *Tvorba siluet. Zábava (nejen) pražské společnosti přelomu 18. a 19. století*, in: *Město se baví – od středověku do roku 1848. Praha jako centrum kulturního života*, Praha 2021 s. 599–620.

²⁷ K tomu viz i Lars LÖFGREN, *Carl Adolph Agardhs alger i Arboga och Kil*, T-Veronikan, 22/4, 2017, s. 6–7.

Obr. 4: Němečtí přírodovědci H. G. Flörke a J. H. F. Link na portrétních siluetách (ukázka výzdoby Agardhova *alba amicorum*, fol. 3r)

vyvedeny v různých technikách (portrét tužkou, akvarel, tisk portrétů vzniklých s využitím fyzionotrace).²⁸ Autorem řady z nich je švédský malíř Leonard Henrik Roos af Hjelmsäter (1787–1827), který je v albu i podepsán. Na dvou z těchto portrétů je zřejmě tehdy Agardh sám, a pokud můžeme ostatní portrétované identifikovat, jde o významné švédské osobnosti kulturního, politického i vědeckého života, z nichž některé stvrdily svůj vztah k Agardhovi i zápisem do jeho alba. Jedna stránka alba se proměnila v malý herbář, což se zřejmě stalo v dubnu 1810 zásluhou berlínského přírodovědce Ernsta Ludwiga Heima (1747–1834).

Koncem roku 1810 zřejmě už přestal památník Agardha zajímat a v nejbližších letech se k němu vracel již jen velmi sporadicky; až do roku 1820 do něj zřejmě přibýlo pouhých sedm zápisů, a to obvykle od různých vědeckých návštěvníků v Lundu. Změnu přinesla až Agardhova cesta do Paříže v lednu a v únoru 1821. Zde se švédský botanik setkal se špičkovými představiteli francouzské přírodovědy a osm z nich se mu zapsalo do jeho alba. Nechyběl mezi nimi Antoine-Laurent de Jussieu (1748–1836), René Louiche Desfontaines (1750–1833) nebo např. Louis-Claude Richard (1754–1821) i se svým synem Achillem Richardem (1794–1852). V Paříži se podle svědectví alba setkal i s německým, zde žijícím přírodovědcem Karlem Sigismundem Kunthem (1788–1850) a s finskošvédským botanikem Christianem von Steven (1781–1863), který jinak působil v Rusku, ale právě tou dobou si ze studijních důvodů projížděl Evropu a na čtyři měsíce zakotvil i v Paříži.²⁹

²⁸ Portrétovací metodu fyzionotrace vyvinul na sklonku 18. století francouzský portrétista Gilles-Louis Chrétien (1754–1811). Viz A. MIKULCOVÁ, *Portrétní silueta*, s. 66, 95.

²⁹ K jejich setkání v Paříži viz Alexander von NORDMANN, *Christian Steven, der Nestor der Botaniker*, Bulletin de la Société Imperiale des naturalistes de Moscou 38/1, 1865, s. 101–161, zde s. 119. Agardhova cesta vedla v roce 1821 i do Itálie, odtud si ale žádné zápisy do alba nepřivezl. K jeho zahraničním cestám viz: A. B. CARLSSON a kol., *Carl Adolph Agardh*, s. 250.

Obr. 5: Portrét 25letého C. A. Agardha od malíře L. H. Roose af Hjlemsäter (ukázka výzdoby Agardhova *alba amicorum*, fol. 5v)

Po cestě do vlasti se pak v únoru 1821 potkal v Bonnu s lékařem a botanikem Christianem G. D. Neesem von Esenbeck a jeho bratrem Theodorem Friedrichem Ludwigem (1787–1837); o něco později se mu do alba podepsal v Göttingen lékař a botanik E. H. F. Meyer, pozdější profesor v Královci. Setkání s Ch. G. D. Neesem a E. H. F. Meyerem mělo nepochybně pracovní ráz navozený přizváním všech tří (a ještě berlínského Flörkeho, u něhož se Agardh tehdy také možná opětovně stavěl) do Šternberkova projektu *Reliquiae Haenkeanae*, který se tou dobou už rozjížděl. Po návratu do vlasti Agardh opět památník odložil a s výjimkou ojedinělého zápisu v roce 1824 se mu dlouhých šest let nevěnoval. Teprve cesta, kterou podnikl v roce 1827 do střední Evropy a severní Itálie, jej přiměla k polozapomenutému albu se vrátit a získat do něj dalších 31 zápisů (podrobně viz v dalším oddíle této studie). Tak našel jeho památník poslední využití, k němuž se pak později přidružily již jen dva náhodné zápisy z let 1828 a 1829; posledním zapsaným do Agardhova alba (v Lundu k 26. 10. 1829) je skotský zemědělský chemik a mineralog James Finlay Weir Johnston (1796–1855), který na přelomu 20. a 30. let přijel do Švédska a jehož učitelem se tu stal J. J. Berzelius.

Významnou roli při analýze památníků hraje i sledování jazyka či jazyků, v nichž byly jednotlivé zápisy vyhotoveny. Nejčastěji bývala volena řeč, která byla považována v dané komunitě za „lingua franca“, tedy při komunikaci uvnitř národní společnosti národní jazyk a v rámci mezinárodní vzdělánecké komunity spolehlivě až do druhé poloviny 18. století latinský jazyk. V době vzniku Agardhova památníku však již latina byla i v této funkci na ústupu a nahrazovaly ji národní jazyky velkých etnických skupin, jak je představovala ve

střední Evropě především němčina. Tento generační posun od latiny k němčině téměř až parodicky vyjádřil v Agardhově albu rakouský parazitolog polského původu Karl Moritz Diesing (1800–1867), jeden z nejmladších inskribentů, když tradiční kurtoazní latinskou frázi vložil do německé dedikace.³⁰ Množství použitých jazyků se pak ve sledované době zvětšovalo i v návaznosti na to, jak někteří inskribenti z menších evropských etnických celků cítili v duchu dobových národně obrozovacích snah potřebu zpřítomňovat v pamětních zápisech i svou mateřštinu.

Tato obecná konstatování o užívání jazyka v památnících můžeme dobře ilustrovat na Agardhově albu. Vezmeme-li v úvahu pouze zápisy švédských inskribentů do tohoto alba učiněné ve Švédsku, zjistíme, že v nadpolovičním počtu případů (55%) použili pro svůj zápis švédštinu; vedle toho ve větší míře přišla ke slovu ještě i latina (30 % zápisů), zatímco jednotlivě (vždy po 5 %) se uplatnila i němčina, francouzština a angličtina. Podíváme-li se nyní na Agardhovo album jako celek, zjistíme, že nejčastějším komunikačním jazykem byla němčina (47 %), po ní následovala latina (25 %) a teprve po ní švédština (13 %). V častějším výskytu tu pak nalezneme i francouzštinu (7 %), zatímco čtyři další jazyky se tu používají už jen velice nahodile (dánština, čeština, italština, angličtina). I rozbořem užitých jazyků se ukazuje, že album sloužilo původně dvěma různým účelům, v rámci domácí komunity a v rámci mezinárodní vzdělánecké komunity, přičemž účelem spojený s druhou jmenovanou komunitou postupně převládl.

Stručně tedy můžeme shrnout naše poznatky o Agardhově památníku. Ukazuje se, že bylo původně založeno jako výraz osobní sebezprezentace, když tento nadaný regionální učenec z Lundu začal být vtahován v roce 1810 ve Stockholmu v důsledku své preceptorské vazby na rodinu von Engeström do vyšší společnosti. Zápisy vysokých královských úředníků a známých literátů, stejně jako i portréty a nové kresby od oblíbených švédských malířů mu měly napomáhat při otevírání cesty v jeho další kariéře v hlavním městě, avšak jeho reálné působení na univerzitě v Lundu a navštěvování odlehlých švédských regionů za účelem algologického výzkumu jej dováděly k odlišnému, z hlediska kariéry méně nosnému okruhu inskribentů. Tento protiklad vedl u Agardha k ochabnutí zájmu o památník v jeho původním vymezení, ale záhy si redefinoval okruh osob, na které by si rád prostřednictvím zápisů v albu uchovával osobní vzpomínku. Počínaje berlínskou cestou v roce 1810 v albu shromažďoval Agardh především významné odborníky z oboru, kterému se tehdy věnoval s velkou náruživostí, a neopomněl si svůj památník přibalit na cesty v těch případech, kdy mohl předpokládat, že takových osob potká větší množství. Dokumentoval si proto na jeho stránkách jak svou pařížskou cestu v roce 1821, tak i středoevropskou a severoitalskou cestu v roce 1827. Byly to především zápisy z těchto dvou cest, které definitivně vtiskly Agardhovu památníku charakter profesorského, resp. učeneckého *alba amicorum*, a vytvořily tak z něj významný pramen pro evropské dějiny vědy a pro sledování vědecké kurtoazie v minulých staletích.

³⁰ Album, fol. 65r, Diesingův zápis z května 1827: „Mit der innigster Bitte ‚*sis mihi Praeceptor facilis et liberalis, discipulum in me habebis gratissimum*‘ empfiehlt sich Ihrer freuen Gewogenheit und Freundschaft Ihr ergebenster Paul Diesing.“

II. Agardhova badatelská cesta do střední Evropy a do severní Itálie v roce 1827

Zaměříme se nyní přímo na středoevropskou a italskou Agardhovu cestu z roku 1827, a pokusme se ji s využitím záznamů v jeho *albu amicorum* – samozřejmě i v kombinaci s jinými prameny, které jsou k dispozici – zrekonstruovat.³¹ Bude nás kromě jiného zajímat, jak pečlivě byla tato cesta dopředu naplánována a do jaké míry se do její konečné podoby podepsala náhoda či šťastné a nešťastné okolnosti. Výpravy za horizont všedních dní či dokonce na jiné kontinenty byly ostatně pro generaci botaniků, které se zde věnujeme, časovou výzvou. Víme, že právě z Prahy vzešel ve stejné době botanik, kterého uskutečňování jeho badatelských výprav do Itálie, na Blízký východ i Egypta a posléze i kolem světa přivedlo až za hranice jeho finančních i duševních schopností – mám na mysli Franze Wilhelma Siebera (1789–1844),³² víme též, že i řada českých botaniků, které v tomto příběhu zastihneme poklidně sedět na jejich pražských či vídeňských židlích, pár let předtím sama prošla dobrodružnou objevnou cestou přinejmenším srovnatelnou s tou Agardhovou – ať už to byl Johann Christian Mikan (1769–1844) a Johann Emanuel Pohl (1782–1834), kteří se účastnili v letech 1817–1818, resp. 1817–1821 rakouské výzkumné výpravy do Brazílie,³³ anebo Karel Bořivoj Presl, který podnikl v roce 1817 dlouhou výpravu na Sicílii, ze které kromě jiného zasílal objevné dopisy svému bratru.³⁴ Ti všichni se ocitli v situaci, kdy museli zvažovat, zda dají v průběhu cesty přednost objevitelskému nadšení, každodenní úmorné odborné práci, náhodné příležitosti, ochraně svého zdraví nebo omezenému rozpočtu – a o to více nás může zajímat, jak se s tím vším vyrovnal švédský přírodovědec, jemuž se zde věnujeme.

Víme, že hlavním motivem k cestě byla Agardhova práce na druhém dílu jeho stěžejního díla *Species algarum*, ve kterém chtěl přiblížit všechny tehdy známé rody a druhy řas.³⁵ Při práci si však uvědomil, že jsou velmi kusé jeho znalosti zejména jadranských a středomořských řas, a nemohl se proto odhodlat odevzdat dílo do tisku. Rozhodl se tudíž pro

³¹ Z dalších pramenů má svou zásadní důležitost popis cesty, který Agardh sepsal v červnu 1828 pro Johana Emanuela Wikströma (1789–1856), vydavatele tehdejší švédské botanické ročenky – viz: *Agardhs berättelse om sin botaniska resa till Österrike och nordöstra Italien år 1827*, in: *Årsberättelse om framstegen uti botanik: för år 1827*, Stockholm 1827, s. 278–292. Oficiální zpráva o jeho cestě, kterou předložil Švédské akademii věd, vyšla později v německém překladu: Carl Adolph AGARDH, *Bericht über eine botanische Reise nach Oesterreich und dem nordöstlichen Italien im Jahre 1827*, Flora 14/2, 1831, s. 17–27; 14/3, 1831, s. 39–46.

³² K Sieberovi a jeho botanickým sbírkám viz Friedrich Carl DIETRICH, *X. Franz Wilhelm Sieber, ein Beitrag zur Geschichte der Botanik vor sechzig Jahren*, Jahrbuch des Königlichen botanischen Gartens und des botanischen Museums zu Berlin, Band 1, 1881, s. 278–306; Antonín NOVOTNÝ, *Pražský biedermayer na cestách*, in: *Staropražské variace na motiv Praha a cizina*, Praha 1958, s. 203–209; Jiří MARTÍNEK, *První české cesty kolem světa*, in: *Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století*. Sborník příspěvků z 27. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň, 22.–24. února 2007, Praha 2008, s. 79–86.

³³ Jiří MARTÍNEK – Miloslav MARTÍNEK, *Z Čech za poznáním světa (Expedice českých cestovatelů od 17. do počátku 19. století)*, Acta Universitatis Carolinae 1996, Nr. 5, Z pomocných věd historických XIV (Sborník k 70. narozeninám doc. PhDr. Jaroslava Kašpara, CSc.), Praha 1999, s. 125–135; C. SCHWEIZER, *Johann Wolfgang von Goethe*, s. 119–126; Benoît LOEUILLE, *Vědecké výpravy do Brazílie v 19. století: přínos českých přírodovědců pro rakousko-brazílskou expedici*, in: *Po stopách českých cestovatelů. Objevování Brazílie (paralelní název portugalsky)*, São Paulo 2020, s. 44–49.

³⁴ Edice těchto dopisů: Francesco M. RAIMONDO – Gianniantonio DOMINA (eds.), *Il diario del viaggio in Sicilia di Karel B. Presl. Tratto dal manoscritto di K. B. Presl. Briefe in die Heimat, geschrieben auf einer Reise durch Sizilien und Italien (Lettere in patria su un viaggio in Sicilia e Italia)*, Palermo 2007.

³⁵ Viz pozn. 6.

výpravu do těchto oblastí, a to s konkrétním záměrem prozkoumat jihoevropskou mořskou vegetaci a porovnat ji se severskou. Pozorováním skupin řas, které žijí především v teplejších vodách, chtěl získat chybějící data jak pro budování taxonomické systematiky řas, tak i pro poznání jejich fyziologie obecně.³⁶ Díky svým politickým konexím se mu pak podařilo získat od švédské vlády na tento účel dotaci na cestu ve výši 600 tolarů (v početních tola-rech hamburské banky). Podle svého původního záměru chtěl Agardh na své cestě Němec-kem, Čechami a Rakouskem jen rychle projet a hlavní pozornost věnovat botanické práci v Benátkách, Terstu a jižní Francii; domů do Švédska se pak měl vrátit cestou přes Paříž.³⁷

Zpočátku se při přípravě cesty ukazovaly určité potíže v jeho snaze vyřídit včas všechny cestovní formality, a to zřejmě hlavně v důsledku liknavosti rakouských úřadů. Obrátil se proto 11. března 1827 na svého slavného krajana, kterým byl chemik J. J. Berzelius, se žádostí o pomoc; Berzelius mu mohl pomoci jednak z titulu své funkce sekretáře Královské švédské akademie věd, a dále i díky svým předchozím cestovatelským zkušenostem. Jak vyplývá z Berzeliovy odpovědi zaslané Agardhovi 23. března, podařilo se zřejmě Agar-dhův vjezd do habsburské monarchie ošetřit prostřednictvím „vědecké diplomacie“, a to konkrétně s pomocí českého botanika J. E. Pohla, který tehdy působil ve Vídni v blízkosti císařského dvora a s nímž se znal Berzelius osobně, protože se oba dva zúčastnili v červenci 1822 legendárního výstupu Johanna Wolfganga von Goethe (1749–1832) a hraběte Kašpara Šternberka na Komorní hůrku u Chebu.³⁸ Pohl přislíbil, že předá co nejdříve tehdejšímu rakouskému kancléři Klemensovi Wenzelovi von Metternich (1773–1859) velmi příznivou referenci o Agardhovi, na jehož příjezd se těšil. Vybízel jej dokonce, aby s sebou do Vídně přivezl jedno ze svých děl v reprezentativní úpravě, protože císař František I. (1768–1835) velmi rád diskutuje s botaniky, takže nelze dokonce vyloučit ani Agardhovu audienci.³⁹

Na cestě se Agardh především věnoval výzkumu řas, a to zpočátku zejména prostřednic-tvím herbářů a botanických sbírek v místech, která navštívil (herbář Jean-Jacquesa Rous-seaua tehdy v Berlíně,⁴⁰ herbář Franze Xavera von Wulfen ve Vídni a Štýrském Hradci).⁴¹ Odjížděl totiž ze Švédska na přelomu března a dubna 1827, jakmile mu meteorologická situace dovolila přejet moře mezi švédským Ystadem a německým Stralsundem, takže projížděl řadou regionů ještě v mrazivém období před objevením jarní vegetace. Až pro Čechy s radostí konstatoval, že zdejší květena začala své zvláštnosti rozvíjet již v dubnu.⁴² V Terstu, v Benátkách i v pozdějších fázích cesty pak již jednoznačně v jeho práci převa-žoval terénní výzkum. Jakkoli Agardh cestu chápal jako ryze pracovní, neváhal na ni vzít jako svého společníka svého syna Jacoba Georga Agardha (1813–1901). Potřeboval ho jako pomocníka a zároveň doufal, že cestou v něm povzbudí zájem o botaniku. V tom se

³⁶ Viz AGARDH, *Bericht*, s. 17–18.

³⁷ Christian Friedrich HORNSCHUCH, *Botanische Notizen aus Schweden*, Flora 10/8, 1827, s. 122–124. V květnu 1827 během vídeňského pobytu viděl Agardh další cestu takto: Štýrský Hradec, Lublaň, Terst, Benátky, Comacchio, Bologna, Florencie, Pisa, La Spezia, Janov, Pavia, Milán, Komské jezero, Lago Maggiore, Sim-plonský průsmyk a Ženevské jezero. Viz *Correspondenz*, Flora 10/28, 1827, s. 436.

³⁸ Vincenz PRÖKL, *Goethe in Eger. Nach seinem Tagebuche und Mittheilungen von Augenzeugen*, Wien 1879, s. 9; C. SCHWEIZER, *Johann Wolfgang von Goethe*, s. 6, 9 a 76; J. MAJER, *Kašpar Šternberk* (1997), s. 119.

³⁹ Henrik G. SÖDERBAUM (ed.), *Jac. Berzelius lettres*, sv. 10. *Correspondance entre Berzelius et Carl Adolf Agardh (1819–1847)*, Uppsala 1925, č. 11 a 12, s. 24–26.

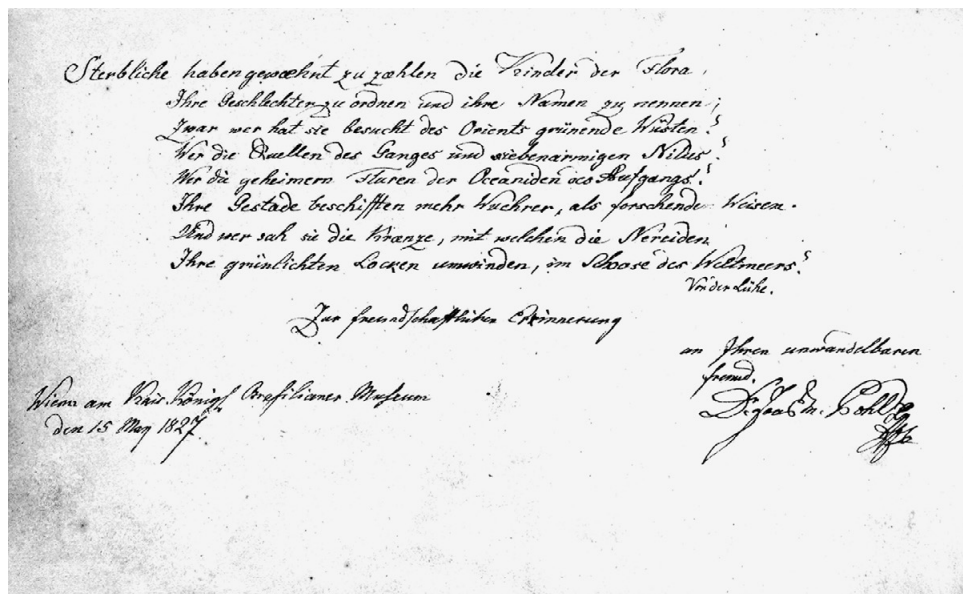
⁴⁰ Viz AGARDH, *Bericht*, s. 18–19; Winfried Georg SEBALD, *Byt ve venkovském domě*, Praha 2018, s. 39–61.

⁴¹ Viz AGARDH, *Bericht*, s. 19–20; Ferdinand Christian GUSTAV ARNOLD, *Zur Erinnerung an F. X. Freiherrn v. Wulfen*, Verhandlungen der Zoologisch-Botanischen Gesellschaft in Wien 32, 1883, s. 143–174.

⁴² *Agardhs berättelse*, s. 282; AGARDH, *Bericht*, s. 21–22.

rozhodně nezklamal; nejenže Jacob Georg během cesty našel např. vzácný květ huseníku na hoře Nanos (v dnešním Slovinsku),⁴³ ale později se sám stal významným švédským botanikem, který po otcově vzoru rovněž obdržel profesuru botaniky na univerzitě v Lundu.⁴⁴

Ze Švédska ujížděl tehdy dvaatřicetiletý Agardh se svým třináctiletým synem přes Greifswald a Berlín do Drážďan, kde si 27. dubna prohlédl zdejší botanickou zahradu v doprovodu jejího spoluzakladatele a profesora přírodních dějin na zdejší lékařské akademii Heinricha Gottlieba Ludwiga Reichenbacha (1793–1879), který mu při té příležitosti věnoval některé řasy ze svých sbírek. Další směr Agardhovy cesty se pak ubíral přes Prahu (k jeho pražskému pobytu viz část III této studie) do Vídně. Ve Vídni Agardh strávil asi deset dní (odhadem od 6. do 16. května 1827) a hlavní náplní jeho návštěvy zde byla prohlídka zdejší botanické zahrady, které si velmi považoval, protože v ní byly ve velké úplnosti shromážděny stromy a keře z území celého Německa. Zsvěcenými průvodci po zahradě mu byl inspektor této zahrady Joseph Franz von Jacquin (1766–1839) a jeho asistent K. M. Diesing. Dále tu švédský botanik podnikal četné exkurse do vídeňských zahrad, parků i okolní volné přírody (na kopce Kahlenberg a Leopoldsberg). Na těchto výpravách ho doprovázeli Friedrich Martin Josef Welwitsch (1806–1872), Eduard Fenzl (1808–1879) a někteří další tehdejší studenti. Ve Vídni se setkal i s kustodem zdejšího muzea Leopoldem Trattinnickem (1764–1849), zatímco český botanik a cestovatel J. E. Pohl jej seznámil s botanickými objevy vzešlymi z výpravy do Brazílie, které se před několika lety zúčastnil.

Obr. 6: Zápis českého botanika J. E. Pohla datovaný ve Vídni 15. května 1827 (Agardhovo album amicorum, fol. 70v)

⁴³ K synově účasti v expedici viz *Agardhs berättelse*, s. 279, 285 aj.; AGARDH, *Bericht*, s. 18, 24.

⁴⁴ Nils SVEDELIIUS, *Jacob Georg Agardh*, in: SBL, I, Stockholm 1918, s. 268–274. Jacob Georg se narodil v Lundu 8. prosince 1813.

S Johannem Zählbrucknerem (1782–1851) a Fenzlem zamířil pak přes Videňské Nové Město na Schneeberg, což mu dovolilo prozkoumat velké množství alpské flóry. Přes Semmering a různá štýrská pohoří, která mu připomínala idylickou severskou přírodu, pak docestoval do Štýrského Hradce. Po příjezdu sem se stal Agardh ve dnech 22.–24. května 1827 hostem někdejšího vojenského velitele z bitev u Drážďan a Lipska Karla Schmutze (1787–1873), který se na svém sídle věnoval svým topografickým, národohospodářským a botanickým zálibám.⁴⁵ Nejvíce zde však švédského badatele přitahovaly rozsáhlé botanické sbírky a zahrada zdejšího zemského muzea Joanneum; první seznámení s nimi mu zřejmě poskytl 24. května zde působící český lékař a botanik Josef Karel Malý (1797–1866); o den později se mu již věnoval tehdejší tamní profesor botaniky a chemie Lorenz Chrysant von Vest (1776–1840).⁴⁶ Ze Štýrského Hradce Agardh zamířil směrem k Jaderskému moři; po cestě na něj velmi zapůsobila Postojenská jeskyně (v dnešním Slovinsku, uvádí ji pod názvem Adlersberg) se svou divokou krásou a podzemními vodami.⁴⁷ Hlavními cíli jeho cesty byly však Terst a Benátky, v nichž se pak téměř po tři měsíce věnoval intenzivnímu mikroskopickému pozorování, sbírání a klasifikaci mořských řas; zatímco v Terstu díky jeho otevřenosti a častým bouřkám shledával jejich větší hojnost, mezi benátskými kanály bránícími větším přírodním vzruchům oceňoval zase, že se řasám daří dosáhnout rozvinutějších forem.⁴⁸ Jeho syn se mezitím věnoval pod dohledem ochotného Davida Heinricha Hoppe (1760–1846), lékaře a vydavatele časopisu *Flora oder Botanische Zeitung*, objevoval přírodních krás v přilehlých italských a slovinských regionech.

I na pobřeží Jadranu našel Agardh další ochotné odborníky, kteří mu s jeho prací pomáhali. V Terstu to byl především italský botanik a lékárník Bartolomeo Biasoletto (1793–1858) a dále tou dobou zde též působící lékárník Friedrich Karl Ludwig Rudolphi (1801–1849). V Benátkách mu byli k ruce ředitel zdejší botanické zahrady Giuseppe Ruchinger st. (1761–1847) společně se svým synem Giuseppem Ruchingerem ml. (1803–1856). Byla velká výhoda, že mladý Ruchinger již dříve v roce 1818 sepsal benátskou flóru a ve svém soupisu věnoval patřičnou pozornost i řasám. Bezpečně tedy věděl, kam Agardha zavést, aby hledáním nemarnil svůj drahocenný čas; připomeňme, že svou odbornou kariéru zakončil v letech 1835–1856 jako profesor pražské univerzity a v Praze i zemřel.⁴⁹

Když Agardh nasbíral dostatek poznatků o jadranských řasách, rozhodl se, že provede jejich komparaci s řasami středomořskými, a chtěl proto projet severní Itálií směrem k Janovu. Dostal se však z Benátek jen několik desítek kilometrů do Padovy, když vážně onemocněl jaterní chorobou. Vrátil se tedy na rakouské území do Klagenfurtu, kde se svěřil do péče tamního lékárníka a botanika Aloise Traunfellnera (1782–1840). Lékaři mu důrazně doporučili, aby se vrátil do chladnějšího klimatu a začal se léčit v Karlových Varech.

⁴⁵ Ke Schmutzovi viz Günther KATZMANN, *Schmutz, (Johann) Karl*, in: Österreichisches Biographisches Lexikon (dále ÖBL), X, Wien 1994, s. 347–348; užívám elektronickou verzi lexikonu: <<https://biographien.ac.at/oebl/>> (11. 9. 2023).

⁴⁶ K botanickým sbírkám v Joanneu i oběma zmiňovaným badatelům viz Detlef Rainer ERNET, *Zur Geschichte der Botanik am Joanneum in Graz im 19. Jahrhundert*, Mitteilungen der Abteilung Geologie, Paläontologie und Bergbau am Joanneum, Heft 55, Graz 1997, s. 103–122.

⁴⁷ *Agardhs berättelse*, s. 281; AGARDH, *Bericht*, s. 21. Ke ztotožnění této lokality viz Johan HÜBNER, *Zeitungs- und Conversations-Lexikon*, I, Leipzig 1824, s. 14.

⁴⁸ Viz AGARDH, *Bericht*, s. 23–24.

⁴⁹ Giuseppe RUCHINGER jun., *Flora dei lidi Veneti*, Venezia 1818, s. 260–276. Viz i Sergio DUDA, *Ruchinger, Giuseppe d. J.*, in: ÖBL, IX, Wien 1987, s. 311.

Zamířil proto do Salzburgu, ale zvolil zajímavější cestu přes východotyrolskou mokřinu Brühl u Matri a Radstadtské Taury. V chladných horách se mu ulevilo, a tak se po příjezdu do Salzburgu chystal spíše na cestu do Alp. Projevy nemoci se však brzo zase vrátily, a to jej přinutilo, aby ze zdravotních důvodů nakonec zvolil jako svůj nejbližší cíl přece jen Karlovy Vary. Tak došlo k největšímu paradoxu Agardhovy cesty: Karlovy Vary, tedy lokalitu, v níž nakonec učinil řadu ze svých nejvýznamnějších objevů, totiž ve svém pracovním itineráři původně vůbec neměl a rozhodl se pro jejich návštěvu ryze ze zdravotních důvodů. I u Agardha se tak do jisté míry opakovala stejná situace jako u jeho známějšího krajana J. J. Berzelia, který také původně zavítal do Karlových Varů v letech 1821–1822 kvůli svému zdraví (periodická bolest hlavy, které ho zbavily až karlovarské prameny), ale zapojil se tu hned i do chemického rozboru zdejších minerálních vod i do průzkumů původu vyhaslé sopky Komorní hůrka a později i v Čechách se nacházejících meteoritů.⁵⁰

Po cestě za léčením navštívil Agardh nejprve Mnichov, kde se s ním 18. srpna setkal Lorenz Oken (1779–1851), legenda německé přírodovědy, a s ním i profesor mnichovské univerzity Carl Friedrich Philipp von Martius (1794–1868), další účastník někdejší brazilské výpravy z let 1817–1820, jakož i další zdejší profesori Gotthilf Heinrich von Schubert (1780–1860) a Ignaz Döllinger (1770–1841). V Landshutu se s ním o tři dny později setkal Joseph August Schultes (1773–1831), původem z Rakouska a tou dobou ředitel zdejší chirurgické školy. Dne 24. srpna už Agardha hostilo Řezno a i zde našel pár odborných kolegů, kteří se mu po dobu jeho průjezdu rádi věnovali. Byli to Georg Felix (1773–1846), který se jako zahradník staral o zdejší botanickou zahradu, a Franz Gerhard Eschweiler (1796–1831), botanik vyučující na zdejším královském lyceu. Až o dva dny později, 26. srpna 1827 dorazil profesor Agardh do Karlových Varů, a ubytoval se společně se svým synem U zlatého lva na Chebské ulici.⁵¹

Agardh v Karlových Varech záhy připadl na myšlenku, že zdejší voda mu může být užitečná hned dvojím způsobem, jednak pro své léčivé účinky, a dále i jako předmět odborného zájmu.⁵² Hned po procedurách podnikal proto pravidelné výzkumné exkurse, a obohatil tak zisk své cesty o řadu nových výsledků. V Karlových Varech si rovněž našel čas, aby si udělal pořádek ve všech objevech, které po cestě učinil. Vyhotovil zde podrobný soupis všech nově objevených rodů a druhů řas, který dokončil 8. září 1827. Aby s nimi co nejdříve seznámil odbornou veřejnost, zaslal jej okamžitě Botanické společnosti v německém Řezně, která vznikla pod patronací Kašpara Šternberka a v jejímž čele stál již zmiňovaný D. H. Hoppe. Práce byla předložena na zasedání této společnosti 3. října a téměř vzápětí pak v říjnu a v listopadu vyšla tiskem v časopise *Flora oder Botanische Zeitung*.⁵³ O sedm

⁵⁰ Carl GRIMBERG, *Svenska folkets underbara öden*, IX, Stockholm 1926, s. 363; Jacob BERZELIUS, *Undersökning af Mineralvattnen i Carlsbad, Töplitz och Königswart i Böhmen*, in: Kongliga Vetenskapsacademiens Handlingar för år 1822, Stockholm 1822, s. 139–182, 195–232. Viz i Pavel VLAŠIMSKÝ, *Berzelius Jöns Jacob*, in: Biografický slovník českých zemí. Bene-Bez, Praha 2006, s. 459. Osobní vzpomínku na Berzeliiův pobyt v Karlových Varech přináší hudebník Wenzel Johann TOMASCHEK, *Fortsetzung der Selbstbiographie*, in: *Libussa IX*, 1850, s. 324.

⁵¹ Liste der angekommenen Kur- und Badegäste in der königl. Stadt Kaiser-Karlsbad im Jahre 1827, č. 73, 28. 8., s. 2.

⁵² AGARDH, *Bericht*, s. 41.

⁵³ Carl Adolph AGARDH, *Aufzählung einiger in den österreichischen Ländern gefundenen neuen Gattungen und Arten von Algen, nebst ihrer Diagnostik und beigelegten Bemerkungen*, *Flora* 10/40, 1827, s. 625–640; 10/41, 1827, s. 641–646.

Flora

oder

Botanische Zeitung.

Nro. 40. Regensburg, am 28. Oct. 1827.

1. *Aufzählung einiger in den österreichischen*) Ländern gefundenen neuen Gattungen und Arten von Algen, nebst ihrer Diagnostik und beigefügten Bemerkungen; von Hrn. Prof. Agardh in Lund.*

(Vorgelegt in der Sitzung der botanischen Gesellschaft zu Regensburg am 3. October 1827.)

Auf einer Reise nach Triest und Venedig, und von dort nach Carlsbad, hatte ich Gelegenheit einige neue Arten von Algen zu bemerken. Die genauere Untersuchung dieser und anderer gab mir Veranlassung, etwa zehn neue Gattungen aufzustellen. Da die Vertheilung der Arten unter die Botaniker, selbst wenn die Entdeckungen ohne Interesse wären, ihre Diagnostik und eine Auctorität für ihren Namen nothwendig macht, so hoffe ich, daß ihre Bekanntmachung vielen angenehm seyn werde. Es ist übrigens möglich daß eine oder die andere

*) Alle hier aufgezählten Arten sind in der österreichischen Monarchie, obgleich in verschiedenen Theilen derselben gefunden, eine einzige ausgenommen.

R r

Obr. 7: Agardhovo shrnutí výsledků jeho expedice do střední Evropy a severní Itálie (první strana článku v reženském časopise *Flora oder Botanische Zeitung*, říjen 1827)

let později vyšel překlad podstatné části této práce do francouzštiny na stránkách ročenky *Almanach de Carlsbad*.⁵⁴

Léčba pokračovala úspěšně a asi po čtrnácti dnech pobytu v Karlových Varech se Agardh již cítil zdravý a rozhodl se pro cestu domů. Odjížděl přes Lipsko, kde se s ním 12. září 1827 setkal zdejší lékař Justus Wilhelm Martin Radius (1797–1884) a přírodovědec Gustav Kunze (1793–1851), o den později se Agardh potkal v Halle se zdejším botanikem Kurtem Sprenglerem (1766–1833). Dlouhá cesta střední Evropou a severní Itálií se pomalu chýlila ke svému závěru, a nakonec končila tam, kde před půl rokem začínala, totiž v Berlíně. Tentokrát jím Agardh již jen neprojížděl, ale nechal si čas na setkání se spřízněnými dušemi z botanických kruhů. Mezi ně patřil Eilhard Mitscherlich (1794–1863), profesor chemie na berlínské univerzitě, se kterým se setkal 16. září. O dva dny později jej pozdravil botanik a mimořádný berlínský profesor medicíny Christian Gottfried Ehrenberg (1795–1876), kurátor zdejšího královského herbaria Diederich Franz Leonhard von Schlechtendal (1794–1866) a inspektor berlínské botanické zahrady Christoph Friedrich Otto (1783–1856); zdá se tudíž, že i závěrečné berlínské dny byly povýtce pracovní. V Berlíně se potkal i s ředitelem zdejší botanické zahrady a známým básníkem Adalbertem von Chamisso (1781–1838), který mu do jeho památníku vepsal svou novou báseň *Das Schloß Boncourt*, což je vzpomínka na zámek, ve kterém jako chlapec vyrůstal; báseň byla otištěna poprvé téhož roku v druhém vydání Chamissovy knihy o Petru Schlemihlovi.⁵⁵ Celkový průběh Agardhovy výzkumné expedice nám v porovnání s jeho původními představami názorně shrnuje mapa na obr. 8.

Když se doma ve Stockholmu Agardh zamýšlel, jaký byl celkový přínos jeho cesty, mohl vyjádřit spokojenost. Jestliže doposud měl ve své „*systema algarum*“ podchyceno asi tisíc druhů řas, přinesla cesta důkazy o existenci dalších cca sto druhů (z nichž osmdesát určil Agardh již během cesty a zbytek doma s pomocí knih). O deset se rovněž zvýšil počet známých rodů řas, takže nově jich měl Agardh podchyceno kolem sto deseti.⁵⁶ S pár výjimkami byly přitom všechny nové řasy objeveny na území habsburské monarchie, a to konkrétně na dvou místech – jednak u severního pobřeží Jaderského moře (tedy kolem Terstu a Benátek, což bylo po vídeňském kongresu rovněž habsburské území), jednak v Karlových Varech. V západočeských lázních přitom Agardh objevil sedm druhů rodu *Frustulia* (z toho tři žijící v horkých pramenech), deset druhů rodu *Oscillatoria* (z toho devět v horkých pramenech) a patnáct dalších druhů spadajících celkem do třinácti dalších rodů (z toho tři druhy v horkých pramenech).⁵⁷ Celkový počet Agardhem nově objevených karlovarských druhů řas tedy odpovídá 32, takže lze konstatovat, že do karlovarského pobytu spadá jedna třetina z jeho objevů učiněných během cesty. Agardhův přínos při poznávání českého algologického bohatství záhy ocenil jeho pokračovatel, kustod sbírek Národního muzea August Joseph

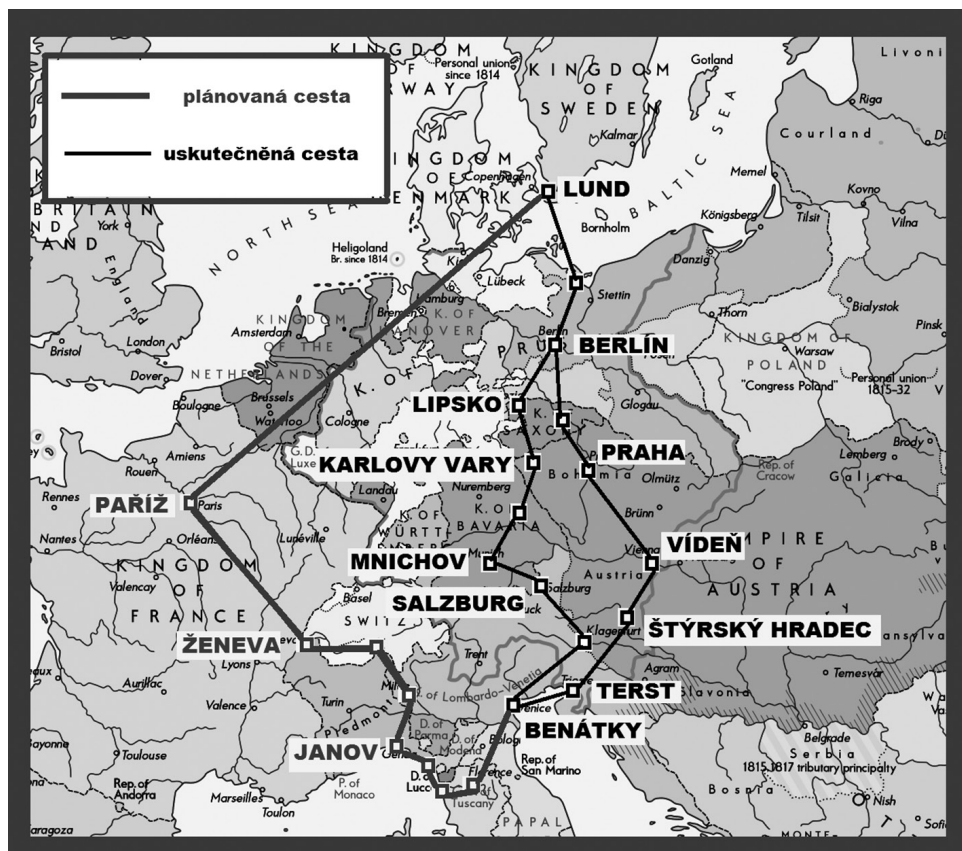
⁵⁴ *Des conserves thermales de Carlsbad. Extrait de Mémoire intitulé: Nouveaux genres et espèces d'Algues trouvées dans diverses contrées des Etats autrichiens, avec leur diagnostic et des observations par M. le professeur Agardh, de Lund, en Suède. Voyez la Flore on Gazette botanique (allemande) de Ratisbonne, Nos. 40 et 41, 1827*, in: *Almanach de Carlsbad*, roč. 4, Prague 1834, s. 49–60.

⁵⁵ Adalbert von CHAMISSO, *Peter Schlemihl's wundersame Geschichte*, Nürnberg 1827 (2. vyd.), s. 181–182.

⁵⁶ *Agardhs berättelse*, s. 292; AGARDH, *Bericht*, s. 45–46.

⁵⁷ Podle souhrnného přehledu Agardhových karlovarských objevů, jak je publikoval Christian FISCHER, *Flora in Karlsbad*, in: Joseph Ernest Ryba, *Karlsbad und seine Mineralquellen in ihren wichtigsten Beziehungen*, Prag 1836 (2. doplněné vydání), s. 292–314, zde s. 295.

Carl Corda (1809–1849),⁵⁸ dodnes je s uznáním odbornými kruhy ceněn a pravidelně připomínán, byť – samozřejmě – v průběhu času jsou některé jeho závěry podrobovány komentářům nebo korekcím.⁵⁹

Obr. 8: Výzkumná expedice C. A. Agardha (březen–září 1827): původní představy a skutečný průběh

⁵⁸ Viz např. August Joseph Carl CORDA, *Essais sur les Oscillatoires des termes de Carlsbad*, in: Almanach de Carlsbad, roč. 6, Prague 1936, s. 176–224.

⁵⁹ Viz např. Eduard HLAWAČEK, *Karlsbad in geschichtlicher, medicinischer und topographischer Beziehung*, Karlsbad 1880, s. 355; Antonín HANSGIRG, *O dosavadním výzkumu českých řas sladkovodních*, in: Vesmír 12/14, 1882–1883, s. 158–160, zde s. 159; Anton HANSGIRG, *Prodromus der Algenflora von Böhmen*, I, Prag 1886, s. 5–7; Tsang-Pi CHANG, *Untersuchungen am Typusmaterial von „Frustrulia (Cymbella) ventricosa Agardh“ (Pennales, Bacillariophyceae)*, Berichte der Bayerischen Botanischen Gesellschaft, 82, 2021, s. 5–17.

III. Carl Adolph Agardh v Čechách a bohemikální zápisy v jeho *albu amicorum*

Mezi bohemikální budeme řadit ty ze zápisů v Agardhově albu, které vznikly:

- v době Agardhova pobytu na území Českého království na přelomu dubna a května 1827 (4 zápisy);
- v době Agardhova pobytu v rakouských zemích, a to od inkskribentů českého původu (2 zápisy);
- během Agardhova návratu na území Českého království v září 1827 (2 zápisy).

Ještě však než přikročíme k jejich konkrétnímu výčtu a rozboru, připomeňme si nejprve, že naprostá většina zápisů shromážděných v Agardhově albu, ať již bohemikálních či nebohemikálních, dodržuje formální znaky, jaké se pro zápisy do památníků ustálily v předchozích staletích.⁶⁰ Obvyklý zápis se tedy i zde skládá zpravidla ze tří či čtyř oddělených částí. Tvoří jej obvykle:

- 1) tzv. *devíza*, v níž je osvětlen nebo symbolicky naznačen proklamovaný důvod vzniku zápisu. Tradičním důvodem v období raného novověku bývalo stvrzení přátelství mezi inkskribentem a původcem alba; to je však v případě Agardhova památníku již většinou nahrazeno spíše kolegiálním vyjádřením příslušnosti ke stejnému vědnímu oboru. To mohlo mít podobu tradičního antického citátu (např. údajný Pliniův výrok „*Flos est plantarum gaudium!*“, jak jej sem zapsal D. F. L. von Schlechtendal),⁶¹ nebo třeba i rozsáhlého výkladu o filosofických základech botaniky od časů Linného a o potřebě vědecké analýzy, jaký sem zapsal pár měsíců před svou smrtí nestor francouzské botaniky L.-C. Richard.⁶² Často však devíza mohla také vyjadřovat jen obecně lidské moudrosti a postesky či osobní reflexi;
- 2) *dedikace* (tedy obdarovávací formule určená přímo osobě, které je zápis věnován, která může, ale nemusí zahrnovat i jmenovitou identifikaci této osoby) doprovázená obvykle *datací* (uvedením místa vzniku zápisu a data);
- 3) *podpis* (identifikace osoby, která zápis vytvořila), který může být propojen s dodatečnými informacemi o inkskribentově profesním nebo sociálním zařazení. Dedikace a podpis mohou na sebe nabalovat velmi rozvinuté formulace spojené s dobovou kurtózií – a naopak, jejich omezování či vynechávání mohou signalizovat inkskribentovo přesvědčení, že původci alba nemusí své místo ve společenské hierarchii dané skupiny nijak zvlášť dokazovat.

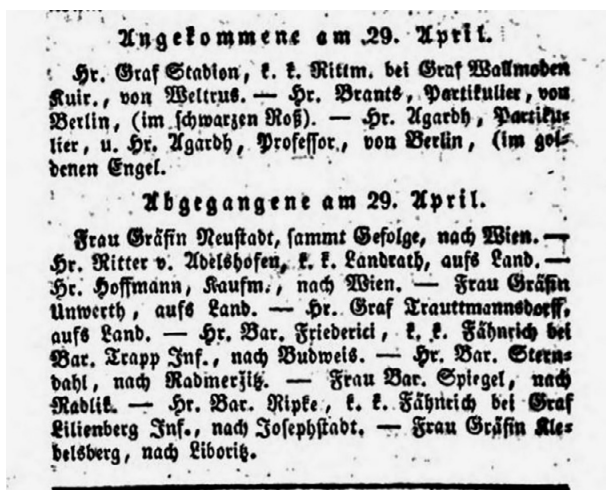
To vše bychom měli vzít v potaz i při posuzování, do jaké míry se v bohemikálních zápisech v Agardhově albu, kterým se budeme věnovat v následujících odstavcích, odráží konvenční znalost štambuchové kultury a do jaké míry jsou výsledkem prosazující se individuality dotyčného inkskribenta. Není třeba zdůrazňovat, že štambuchová kultura pronikala do gramotných, s německou kulturní tradicí spjatých i do česky komunikujících šlechtických, měšťanských i vzdělaneckých vrstev v českých zemích rovněž již v raném

⁶⁰ K formálním znakům zápisů do alb viz M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 248–313; A. KOSTLÁN, *Bohemikální alba*, s. 95–96.

⁶¹ Viz Agardhovo album, fol. 10v. Citát má pocházet z díla *Naturalis historia*, jehož autorem je Gaius Plinius Secundus (23–79 n. l.), v jeho XVI. knize se však v této podobě nenachází.

⁶² Album, fol. 8r. Podobně tu zanechal ve svém zápisu delší latinskou úvahu o botanické metodě Jacques Étienne Gay, viz fol. 11r.

novověku a byla tu v dobrém povědomí i v první polovině 19. století,⁶³ tedy v době, které se tu meritorně věnujeme. Důkaz nám o tom ostatně může nabídnout pár veršů, které pro potěšení sobě i lidem kolem sebe složil v době své mladosti J. Ch. Mikan, tedy jeden z profesorů pražské univerzity podepsaných v Agardhově albu. V básni *Erfahrung und Rath* z roku 1799 si vzal Mikan na mušku svého satirického ostří právě učenecké památníky oslavující přátelství: „*Freundschaft ist ein Knotenstock auf Reisen, / Lieb' ein Stäbchen zum Spazierengeh'n*«. / *Angemerkt im Stammbuch' eines Weisen / Hab' ich diesen wahren Satz geseh'n*.“⁶⁴ A v roce 1805 vznikla jeho básnička *In das Stammbuch eines Mädchens*, která nám dosvědčuje, že Mikanovi byla dobře známa i druhá, tou dobou již nepochybně rozšířenější funkce památníku jakožto společensky nosného a rozverného komunikačního prostředku mezi různými generacemi a napříč pohlavími.⁶⁵

Obr. 9: Novinová zpráva o příjezdu Carla Adolpha Agardha se synem 29. dubna 1827 do Prahy (Příloha listu K. K. priv. Prager Zeitung 1827, č. 68, 1. 5., s. 4)

Na území Českého království přijel profesor Agardh na jaře 1827 ze Švédska přes Greifswald, Berlín a Drážďany a víme, že jeho cílem byla Praha. Sem dorazil podle úřední zprávy otištěné v pražských novinách společně se synem 29. dubna;⁶⁶ ubytoval se v hotelu U zlatého anděla (Zum goldenen Engel) v Celetné ulici, tedy v jednom ze tří tehdy nejproslulejších

⁶³ K tomu viz např. sbírku drobných veršů vhodných k vepsání do českých památníků: Bedřich PEŠKA, *Slova do kněh památních*, Praha 1849. Obecně M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 391–406.

⁶⁴ Johann Christian MIKAN, *Kinder meiner Laune, ältere und jüngere und scherzhafte. Zur fernern Unterstützung der Witwen und Waisen der in Böhmen an der Cholera verstorbenen*, Prag 1833, s. 5.

⁶⁵ J. Ch. MIKAN, *Kinder*, s. 6. K této širší roli památníků v období biedermeieru a romantismu viz např. Alexander GUANO, „... in ewiger Freundschaft...“ – *Die Stammbücher des beginnenden 19. Jahrhunderts unter besonderer Berücksichtigung der Stammbücher von Theresia Kravogl und Ignaz von Pallaus*, Veröffentlichungen des Tiroler Landesmuseums Ferdinandeum 83, 2003, s. 43–62.

⁶⁶ K Agardhovu příjezdu do Prahy: K. K. priv. Prager Zeitung 1827, č. 68, 1. 5., s. 4 (Anhang).

staroměstských hotelů.⁶⁷ Necelý týden pražského pobytu využil Agardh velmi intenzivně. Pravděpodobně se mu sice nepodařilo setkat s hrabětem Kašparem Šternberkem, který tou dobou byl asi na svém zámku v Březině, odkud se sám chystal vyrazit na zahraniční cestu,⁶⁸ ale i tak zde pobývala řada dalších odborníků, jejichž jména znal Agardh z dřívější spolupráce nebo z odborného tisku. Zdá se však, že z celého pražského pobytu udělal na Agardha největší dojem výše zmiňovaný pražský rodák F. W. Sieber, botanik a cestovatel (zřejmě první Čech, který uskutečnil cestu kolem světa), který tou dobou ovšem už podle jiných svědectví projevoval zjevné známky duševní choroby. Pro Agardha však to byl člověk „známý pro svou individualitu, pro své rozsáhlé cesty a pro své osudy“, který tu švédského badatele obdařil sbírkou extrémně vzácných a zcela nových řas z Austrálie.⁶⁹

Dne 2. května se Agardh sešel s tehdy téměř již čtyřicetiletým Philippem Maximilianem Opizem (1787–1858), botanikem a lesníkem, který stál od roku 1819 v čele pražského „Pflanzentausch-Anstalt“ (Ústavu pro vyměňování rostlin), tedy instituce přes občasnou kritiku, která na její adresu někdy zaznívala, pro rozvoj botaniky nesmírně užitečné; připomeňme jen, že v roce 1827 měl tento ústav už 359 členů převážně z různých německých, rakouských, švýcarských a italských oblastí.⁷⁰ V pozadí jejich setkání nepochybně stála Agardhova zvědavost, zda se prostřednictvím Opizova ústavu či Opize samotného nebude moci seznámit s nějakými jemu dosud neznámými druhy řas, a to tím spíše, že Opiz v předcházejících letech vydal několik knih o kryptogamních rostlinách, v nichž se kromě mnoha jiného věnoval i řasám.⁷¹ Zároveň se Opiz podle pozdějšího Agardhova popisu cesty stal společně s Preslem (není specifikováno, který z bratrů to byl) průvodcem při jeho botanických exkurzích po pražských botanických zahradách i plenéru, které byly asi hlavní náplní jeho zdejšího pobytu.⁷²

Opiz byl znám jako neúnavný přírodovědec téměř až posedlý výzkumnou a organizačtorskou prací na poli botaniky.⁷³ Nikterak proto nepřekvapí, že se rozhodl, že jako devízu

⁶⁷ Dům U zlatého anděla, Celetná čp. 588/29, Praha 1. Viz: *Die bekanntesten Einkehr- und Gasthöfe in Prag*, in: *Prag, wie es war und wie es ist*, Band II, Prag 1832, s. 546.

⁶⁸ *Correspondenz-Nachrichten*, Flora 10/21, 1827, s. 335–336; Šternberk odjel 23. května z Březiny do Výmáru a dalších německých měst a s jeho návratem se počítalo až k 22. červenci.

⁶⁹ *Agardhs berättelse*, s. 280; AGARDH, *Bericht*, s. 17.

⁷⁰ K tomu Karel DOMIN, *Filipa Maximiliana Opize „Naturalientausch“ (1823–1830). (Příspěvek k dějinám botaniky v Čechách II)*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída matematicko-přírodovědecká, 1943/II, Praha 1944; rozbor složení této Opizovy spolupracovnícké základny nabídl Jan JANKO, *Opizův ústav výměny přírodnin a jeho místo ve vývoji institucionální základny české vědy*, *Práce z dějin přírodních věd* 17, Praha 1983, s. 79–102.

⁷¹ Viz např. Phillip Maximilian Opiz, *Böheims phänogamische und cryptogamische Gewächse*, Prag 1823, s. 133–135.

⁷² AGARDH, *Bericht*, s. 20–21.

⁷³ Opiz sám pocházel z Čáslavi a již ve třinácti letech nabídl první popis květeny v oblasti svého rodného regionu. Ač původně autodidakt a po značnou část svého života úředník v Čáslavi, v Semíně, Pardubicích a od roku 1814 v Praze (do vskutku výzkumné pozice byl jmenován vlastně až roku 1843, kdy se stal revizorem botanických sbírek pražského Českého muzea), představoval jednu z tehdejších hlavních hnacích sil při botanickém výzkumu Čech a střední Evropy. V desítkách svých drobných soupisů a studií či větších knih neúnavně přispíval k popisu středoevropské flóry, k taxonomickému zařazování a vymezování jednotlivých druhů, k jejich odbornému pojmenování v latině i v národních jazycích, jakož i k botanické topografii. K Opizovi: Vilém Rudolf WEITENWEBER, *Filip Maximilian Opiz. Životopisný nástin*, Živa 8, 1860, s. 114–119; *Opiz Filip Maximilian*, in: František Ladislav Rieger (ed.), *Slovník naučný*, V, Praha 1866, s. 1073–1075; *Opiz, Philipp Maximilian*, in: Constantin Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* (dále jen WURZBACH – používám internetovou verzi slovníku: <<http://www.literature.at/collection.alo?objid=11104>> [13. 9. 2023]), XXI, 1870, s. 68–71; Kliment ČERMÁK, *Filip Maximilian Opiz. Nástin životopisný*, Čáslav 1883; Ernst WUNSCHMANN, *Opiz*,

pro svůj zápis do Agardhova alba použije citát z tehdy velmi oblíbeného spisku německého přírodovědce Alexandra von Humboldt (1769–1859) *Ansichten der Natur*, v němž se konstatuje, že vliv fyzického světa na „morální“, toto tajemné spolupůsobení smyslového a mimosmyslového, dává studiu přírody, pokud je povýšeno k vyšším zřetelům, svou vlastní, zatím ještě příliš málo známou přitažlivost („*Reiz*“; viz příloha B k této studii, č. 1). Pro Opize rozhodně nebyl fenomén památníku neznámou věcí, protože jeho otec, český osvícenec, knihovník a historik Johann Ferdinand Opiz (1741–1812) si rovněž vedl své *album amicorum* a shromažďoval v něm v letech 1797–1808 zápisy;⁷⁴ byl to jeden z otcových rukopisů, které Philipp Maximilian předal do Českého muzea. Velmi poučeně tedy vybavil svůj zápis do Agardhova alba nejen příslušnou datací (psáno v Praze 2. května), ale též – přesně v souladu se štambuchovou kurtoazií, ale možná i se skutečnými sympatiemi, které k němu cítil – se v dedikaci označil za Agardhova nejvřelejšího obdivovatele a vyslovil prosbu, aby jeho zápis v albu švédskému botanikovi čas od času jejich setkání připomenul. Jako dobrý psycholog pak neváhal a umístil svůj zápis nikoli na náhodně zvolené místo v albu, ale až na jeho poslední folio (73r), u něhož se dalo předpokládat, že osoba volně listující albem je jen málokdy vynechá.

Místem, jehož návštěvu Agardh v Praze rozhodně nevynechal, byla univerzitní botanická zahrada, která se tehdy nalézala na Smíchově (v blízkosti dnešních ulic V botanice a Preslova). Stěží mohl pro exkursi po ní najít lepšího průvodce, než byl tehdy už sedmapadesátiletý J. Ch. Mikan, pod jehož vedením počet rostlin pěstovaných v zahradě vzrostl do roku 1827 na 10 tisíc druhů (včetně alpských a vysokohorských, ale i tropických a afrických rostlin).⁷⁵ Jedna z jejich společných výprav, které se spolu s nimi zúčastnili i Jan Svatopluk Presl (1791–1849) a jeho bratr Karel Bořivoj Presl, pravděpodobně končila na blízkém vrchu Petříně, takže vhodné završení pracovního dne nabízela restaurace *Auf der Hasenburg*, která se nacházela v polovině petřínského kopce (tam, kde je dnes umístěna restaurace Nebozízek) a byla po celé 19. století oblíbena mimo jiné proto, že se z ní nabízel krásný pohled na pražské panorama.⁷⁶ Právě sem totiž situoval J. Ch. Mikan svůj zápis do Agardhova alba a ze souvislostí můžeme vyvozovat, že současně s ním se zde podepsali 3. května i bratři Preslové.⁷⁷

Philipp Maximilian, Allgemeine deutsche Biographie (dále ADB), XXIV, Leipzig 1887, s. 378–380; Vinzenz MAIWALD, *Die opizische Periode in der floristischen Erforschung Böhmens*, in: Jahres-Bericht des öffentlichen Stifts-Obergymnasiums der Benediktiner zu Braunau in Böhmen am Schlusse des Schuljahres 1891–1892, Braunau 1891–1892, s. 23–102; Bohumír NĚMEC a kol., *Philipp Maximilian Opiz und seine Bedeutung für die Pflanzentaxonomie*, Prag 1958; Vladimír SKALICKÝ, *Význam díla Filipa Maxmiliána Opize pro poznání květeny Čech*, Preslia 59, 1987, s. 253–261.

⁷⁴ Knihovna Národního muzea, sign. VI F 22. Neměl jsem v ruce, odkazují podle soupisu: František M. BARTOŠ, *Soupis rukopisů Národního muzea v Praze*, II, Praha 1927, č. 2015, s. 33.

⁷⁵ V. MAIWALD, *Die opizische Periode*, s. 132–133. K zahradě Moritz WILLKOMM, *Der k. k. botanische Garten vor und nach der Katastrophe*, Bohemia 63/261, 25. 9. 1890, Beilage, s. 1–2; Filip PAULUS – Šárka STEINOVÁ – Jiří ŠTĚCHOVSKÝ, *Univerzitní botanické zahrady v Praze v letech 1775–1945*, Praha 2017, s. 19–144.

⁷⁶ Ludwig LANGE, *Prag und seine nächsten Umgebungen in malerischen Original-Ansichten nach der Natur aufgenommen*, Darmstadt 1841, s.83; *Prag in der Westentasche. Ein Führer für Fremde und Einheimische*, Prag 1870, s. 16.

⁷⁷ Kromě shodného data (u vědomí Mikanovy chybné datace, k níž viz pozn. 135) o společném vzniku zápisů svědčí i jejich umístění v Agardhově albu: Mikanův zápis byl učiněn na prázdnou lichou stranu jednoho z listů (fol. 27r), zápis J. S. Presla pak na zadní stranu nejbližšího dalšího listu (fol. 28v) a zápis K. B. Presla na následující lichou stranu (29r), takže zápisy obou bratří mohl čtenář vidět pohromadě a působily na něj zrcadlovým dojmem.

Botanik a entomolog J. Ch. Mikan byl jak svou rodinnou tradicí, tak i vlastním působením úzce spojen s pražskou Karlo-Ferdinandovu univerzitou,⁷⁸ proslul nicméně i svými objevnými výpravami do vzdálených krajů. V roce 1811 se účastnil expedice na Maltu, do Španělska a na Baleáry a v letech 1817–1818 byl jako přírodovědec a botanik členem rakouské vládní expedice do Brazílie, která se uskutečnila na státní náklady u příležitosti svatby arcivévodkyně Marie Leopoldiny (1797–1826) s portugalským korunním princem Pedrem (pozdější brazilský císař Petr I., 1798–1834).⁷⁹ Před svým penzionováním, k němuž došlo v roce 1831, se Mikan pohyboval mezi Prahou a Vídní, kde se spolupodílel na zpracování botanických sbírek přivezených z Brazílie, podnikl však i delší výpravu do Itálie.⁸⁰ Mikan byl zároveň člověkem, který ze světa vědy stále častěji unikal ke svým múzickým zálibám. Hodně se angažoval v pořádání nejrůznějších koncertů a akcí často pro dobročinné účely (ve prospěch pražských špitálů, sirotčinců apod.) a v boji proti choleře, zároveň byl i příležitostným veršotepcem publikujícím četné, většinou oslavné německé básně.⁸¹

Více k této múzické nežli k vědecké straně jeho osobnosti odkazuje i devíza jeho zápisu, který na Petříně učinil do Agardhova alba. Vepsal sem krátké čtyřverší, jehož autorem je rakouský básník Johannes Aloys Blumauer (1755–1798),⁸² autora ovšem nejmenoval, protože doba dvacátých let 19. století se už příliš neznala k Blumauerovým radikálně osvícenským a svobodozednářským postojům. Verše byly věnovány třem krátkým okamžikům v lidském životě, jak je představují přání, sen a chvíle, která člověka může obšťastnit (viz příloha B k této studii, č. 2). Ve velmi obřadné dedikaci rozehrál pak Mikan jednak motiv nadhozený již v devíze zápisu a popřál Agardhovi, aby mu štěstí a radost přinášel každý okamžik jeho života, a dále tu vyjádřil naději, že si Agardh najde prostor pro vzpomínku na něj. Sám sebe pak u podpisu v zápise identifikoval jako profesora botaniky v Praze.

Ve srovnání s Mikanovým záznamem (ale i s ostatními v němčině formulovanými mnohomluvnými zápisy českých nebo z Čech pocházejících přírodovědců) vypadají zápisy bratří Preslů do Agardhova alba na první pohled až příliš stručně, ba téměř až protestně (viz příloha B k této studii, č. 3 a 4). Každý z nich se vešel do pouhých dvou rádek, z nichž první přináší stručnou devízu (v případě tehdy pětatřicetiletého Jana Svatopluka v latině, v případě třiatřicetiletého Karla Bořivoje v češtině) a druhý českou dataci a podpis; oba dva

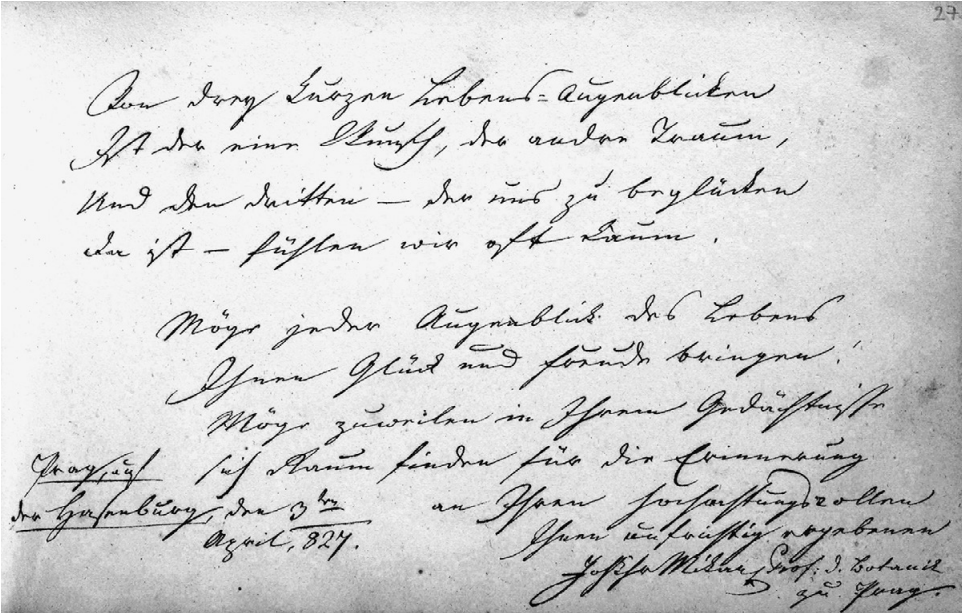
⁷⁸ J. Ch. Mikan se narodil v prosinci 1769 v Teplicích v rodině tamního lázeňského lékaře Josepha Gottfrieda Mikana (1743–1814), který pak od roku 1773 (resp. 1775) působil až do svého penzionování v roce 1811 jako profesor chemie a botaniky na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě. Johann Christian vystudoval roku 1793 medicínu na této univerzitě a postupně zde začal od roku 1796 vyučovat botaniku a chemii na filosofické i na lékařské fakultě. Roku 1800 byl tu jmenován řádným profesorem všeobecné přírodovědy a technologie a v roce 1812 profesorem botaniky. Viz Johann Nepomuk DRUCHSA, *Cypresen. Biographien der im letzten Decennium zu Prag verstorbenen verdienten Persönlichkeiten*, Band I, Heft 6, Prag 1854, s. 149–174; Mikan, Johann Christian, in: WURZBACH, XVIII, 1868, s. 263–265; V. MAIWALD, *Die opizische Periode*, s. 132–134; Harald RIEDL, *Mikan, Johann Christian*, ÖBL, VI, Wien 1974, s. 280; Brigitte HOPPE, *Mikan, Johann Christian*, Neue Deutsche Biographie (dále NDB), XVII, Berlin 1994, s. 491–492.

⁷⁹ J. Ch. MIKAN, *Kinder*, s. 95–170; A. NOVOTNÝ, *Pražský biedermeier*, s. 198–203; J. MARTÍNEK – M. MARTÍNEK, *Z Čech za poznáním světa*, s. 131–132; B. LOEUILLE, *Vědecké výpravy*, s. 44–45.

⁸⁰ Třetí významnou Mikanovou výpravou byla cesta do Itálie v roce 1829, během níž navštívil kromě jiného i Vesuv a Etnu; tato výprava však měla už více turistický a ozdravný ráz. Viz J. Ch. MIKAN, *Kinder*, s. 171–320.

⁸¹ Z jeho veršované tvorby připomeňme: Johann Christian MIKAN, *An Ferdinand I. Kaiser von Oesterreich, König von Böhmen, als er im ersten Jahre Seiner Regierung Böhmen und die Prager Universität mit Seiner Gegenwart beglückte*, Prag 1835; TÝŽ, *Prag an die Deutschen Naturforscher und Aertze. Im Jahre 1837*, Prag, s. d. [1837].

⁸² Základní informace k němu: WURZBACH, I, 1885, s. 436–444; Gustav GUGITZ, *Blumauer, Alois*, in: NDB II, Berlin 1955, s. 326–327.

Obr. 10: Zápis českého botanika J. Ch. Mikana v Praze na jaře 1827 (Agardhovo album amicorum, fol. 27r)

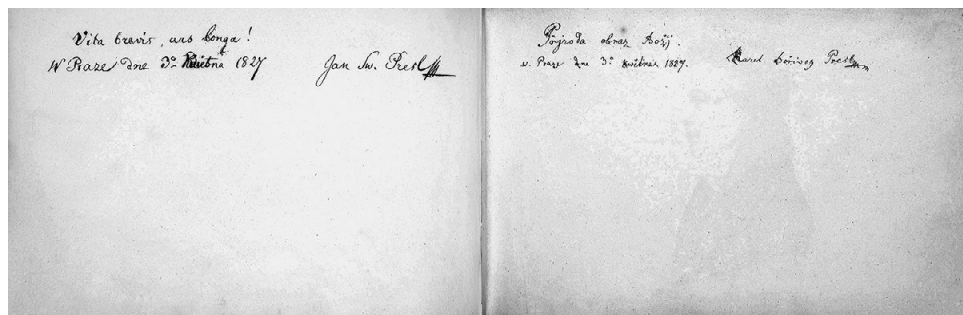
řádky jsou napsány co nejbliže hornímu okraji alba, takže je vyloučeno jejich významnější grafické působení na čtenáře. Stručnost zápisu, volba jazyka, vynechání dedikace i grafická podoba – všechno svědčí o snaze odlišit se od Mikanova způsobu zápisu do alba (který zřejmě vznikl před očima obou Preslů při společném posezení), a vyjádřit tak svou generační a národnostní nezávislost. A přece svými oběma devízami, které bratři Preslové k zápisu do Agardhova alba zvolili, zůstali oba naplno v tradiční štambuchové kultuře.

Devíza, kterou použil J. S. Presl (tedy „Vita brevis, ars longa“), patří k jedné z nejčastějších frází, které byly vepisovány do památníků již od 16. století; její obliba ostatně ani v první polovině 19. století nijak neutichala, jak můžeme dosvědčit na příkladu německého hudebního skladatele Ludwiga van Beethovena (1770–1827), který prakticky ve stejné době vepisoval do památníků některých svých přátel hudebníků notové záznamy kánonů právě na tato slova.⁸³ Citát, který bývá ve své původní řecké verzi připisován Hippokratovi, a v latinské verzi Senecovi,⁸⁴ umožňoval staršímu z bratří Preslů označit přírodovědu, tedy odbornou disciplínu, kterou jako inskribent sdílel s původcem alba, za umění (ars, resp. techné) přetrvávající ve svém přínosu do budoucích generací. Podobným směrem k obraně společného zájmu zřejmě mířilo i krátké české konstatování „Příroda – obraz Boží“, které

⁸³ Kánony *Ars longa, vita brevis*, WoO 170, WoO 192 a WoO 193 – vepsány do památníků Johanna Nepomuka Hummela 1816, George Smarta 1825 a Barryho Coopera asi rovněž 1825; viz internetová stránka *The „Complete“ Beethoven, Day 349*: <<https://www.completebeethoven.com/day349.html>> (16. 11. 2023).

⁸⁴ Viz Klaus BARTELS, *Geflügelte Worte aus der Antike. Woher sie kommen und was sie bedeuten*, Darmstadt 2013, s. 148–150.

jako svou devízu užil K. B. Presl. Posun oproti biblickému výroku označujícím člověka za obraz Boží (imago Dei)⁸⁵ nepochybně souvisel s dobovými obranami přírodovědy proti nařčením, že svým odborným zájmem odvádí od Boha k „materialismu“. Jak to v jedné z takových obran vyjádřil o pár let později hrabě Kašpar Šternberk: „V žádné vědě, leda v hvězdářství, kteréž vlastně také jen větev přírodnictví jest, nezjevuje se všemoudrost stvořitelova tak patrně, jako v přírodních vědách, kdež od nejmenšího do největšího tvorů všeho svého mistra oznamuje. [...] Přírodnictví jest tedy to studium, kteréž veliké dílo mistrovo nejpatrněji znáti učí a jeho chválu nejzřetelněji vyslovuje.“⁸⁶

Obr. 11: Zápisy J. S. Presla (vlevo) a K. B. Presla (vpravo) v Praze 3. května 1827 (Agardhovo album amicorum, fol. 28v a 29r)

Preslové vlastně řešili nesnadnou úlohu, totiž jak zachovat při zápisu do Agardhova alba maximum zásad štambuchové kultury, aby přitom nemuseli použít němčinu – tedy jazyk, od jehož zprostředkovatelské role se jako čeští vlastenci snažili co nejvíce oprostit,⁸⁷ nicméně však zároveň nepochybně jazyk, kterým se s Agardhem po dobu jeho pobytu v ústním styku dorozumívali. Postupovali přitom oba podle téhož vzorce, se kterým jako s návrhem jejich osobité formy zápisu zřejmě přišel starší Jan Svatopluk, jenž se zapisoval jako první, a kterému se mladší Karel Bořivoj – jako v řadě jiných situací – přizpůsobil. J. S. Presl byl po právu uznáván za jednoho z nejvýznamnějších přírodovědců své doby,⁸⁸ nicméně tato role pro něj nebyla jediným horizontem, ke kterému vztahoval úspěšnost svého snažení. Paralelně s tím se u něj prosazovala i služba obrozujícímu se českému národnímu celku,

⁸⁵ Genesis 1,27: „Bůh stvořil člověka ke svému obrazu, stvořil ho k obrazu Božímu [...]“

⁸⁶ *Řeč presidenta, Kašpara hraběte z Šternberka, v obecném shromáždění Společnosti českého museum dne 18. dubna 1838*, in: *Časopis Českého museum* (dále ČČM) 12/4, 1838, s. 467–468.

⁸⁷ K tomu má řadu postřehů Vladimír MACURA, *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*, Praha 1995, s. 42–60, 118–129.

⁸⁸ Jan Svatopluk Presl vystudoval lékařství na pražské univerzitě (mezi jeho učitele patřil mimo jiné i J. Ch. Mikán) a s výjimkou olomouckého intermezza se na lékařské fakultě této univerzity také etabloval nejprve jako asistent a od roku 1819 až na práh revolučních událostí roku 1848 jako profesor zoologie a anatomie. S výjimkou dvou společných prací publikovaných za mlada společně s bratrem publikoval J. S. Presl své knihy jen česky; šlo především o významné publikace v oblasti botaniky, zoologie, chemie, mineralogie a technologie. Z literatury k němu: Vilém WEITENWEBER, *Nástiny životopisů českých přírodoskumců*, *Živa* 1/1, 1853, s. 22–27; V. MAIWALD, *Die opizische Periode*, s. 138–145; E. HOFFMANNOVÁ, *Jan Svatopluk Presl. Karel Bořivoj Presl*; Veli KOLARI, *Jan Svatopluk Presl und die tschechische botanische Nomenklatur*, Helsinki 1981.

k němuž se obracel nejenom v proklamativních vlasteneckých a politických akcích, ale především ve svých úspěšných pokusech o kultivaci českého jazyka a o jeho povznese- ní na vyšší kulturní úroveň. K tomu cílila jeho snaha zařadit češtinu mezi jazyky, které mají vlastní a s moderní přírodovědou korespondující pojmenování pro široké okruhy flóry a fauny, vlastní terminologii v řadě vědních oborů, odborné periodikum schopné referovat v národním jazyce o řadě složitých přírodovědných otázek (časopis *Krok* vydávaný v letech 1821–1840) i vlastní odbornou literaturu, v níž se nové odborné poznatky sdělují jazykem srozumitelným širokým vrstvám.

I když se K. B. Presl nevyhýbal úkolu napomáhat po bratrově boku službě národu, byl mnohem výrazněji vázán jak svou kariérou, tak i svými výzkumnými záměry a publikač- ními výstupy do tehdy bouřlivě se ustavující moderní evropské přírodovědy. Jeho odborná činnost se tak příliš nelišila od prací, které ve stejné době vykonávali jeho zahraniční kole- gové v Německu, Švédsku nebo Francii, protože i oni především podrobovali zkoumání květeny domácí i exotickou (o jeho zásluhách na vydání Haenkova herbáře i o jeho cestě na Sicílii jsme se tu už zmínili), pokoušeli se o vybudování pokud možno úplné taxonomické systematiky pro určitou geografickou či jinak vymezenou sféru a o její publikování v mezi- národně srozumitelném jazyce (jak jej ve střední Evropě představovala latina a němčina). O tom, že byl Karel Bořivoj mnohem výrazněji než jeho bratr integrován do mezinárodních vazeb, svědčí nejen členství v řadě zahraničních vědeckých společností (zatímco členem císařské akademie ve Vídni byli s bratrem oba, členem německé Leopoldiny byl od roku 1837 jen Karel Bořivoj, a právě tak řady dalších společností a spolků v Řezně, Hamburku, Bruselu, Londýně, Moskvě aj.), ale i velký počet diskusí a polemik, které vedl s různými zahraničními autory v jazykově německých odborných časopisech. A mimochodem není pro nás bez zajímavosti, že později v třicátých letech se častým terčem nesouhlasných názorů a kritiky ze strany K. B. Presla stával právě C. A. Agardh.⁸⁹

Nazítí po setkání s Mikanem a Presly se již Agardhův pražský pobyt chýlil ke konci, neboť 4. května odtud odjel směrem na Vídeň.⁹⁰ Ani v císařském sídelním městě se však v Agardhově albu neztratily bohemikální stopy, protože se mu sem 15. května 1857 pode- psal v České Kamenici narozený a tehdy pětáctýřicetiletý přírodovědec J. E. Pohl. Toho od dětství přitahovala botanika, ale věnoval se odborně i publikačně rovněž mineralogii, zoologii a paleontologii.⁹¹ V roce 1817 se stal dalším z účastníků rakouské objevitelské

⁸⁹ Viz Carl Adolph AGARDH, *Antwort auf zwei Bemerkungen des Hrn. Dr. Presl über meine Ansichten von den Staubefäsen und der Frucht*, *Flora* 16/37, 1833, s. 577–584; Carl B. PRESL, *Bemerkungen über den Bau der Blumen der Balsamineen*, Prag 1836; recenze této knihy viz *Naturwissenschaften* (2538), *Literarische Zeitung* 1836, Nr. 38, s. 734. Karel Bořivoj Presl působil v letech 1822–1846 jako kustod přírodovědeckých sbírek Českého muzea v Praze a od 1832 zároveň i jako profesor všeobecného přírodopisu a technologie na filozofické fakultě pražské univerzity. K jeho osobě: V. WEITENWEBER, *Nástiny životopisů*, *Živa* 1/2, 1853, s. 56–59, 1/33, 1853, s. 83–86; V. MAIWALD, *Die opizische Periode*, s. 138–145; E. HOFFMANNOVÁ, *Jan Svatopluk Presl. Karel Bořivoj Presl*; Jan ŠTĚPÁNEK, *Karel B. Presl: od květeny Sicílie po tropické kapradiny*, *Živa* 60 (98), č. 4, 2004, příloha, s. LXXV; Jitka KŘESÁLKOVÁ – Giannantonio DOMINA, *Introduzione*, in: F. M. Raimondo – G. Domina (eds.), *Il diario*, s. 5–11.

⁹⁰ *Abgegangene am 4. Mai*, in: K. K. priv. *Prager Zeitung* 1827, č. 71 (6. 5.), s. 4 (Anhang).

⁹¹ J. E. Pohl vystudoval v roce 1808 lékařskou fakultu pražské univerzity a po pět let pak působil na této škole jako suplent při výuce různých aspektů přírodovědy. Pracoval v oněch vojensky vzrušených časech i v různých lékařských rolích a zároveň se pohyboval jako odborník i kolem tehdejších českých významných botanických zahrad – zámecké zahrady barona Antona Hochberga von Hengersdorf (1762–1831) v Hluboší u Příbrami a Kanálské zahrady na Královských Vinohradech, kterou zřídil hrabě Joseph Emanuel Malabaila de Canal (1745–1826). Postupně se v průběhu doby stal členem či čestným členem v patnácti českých, moravských,

cesty do Brazílie, zprvu jako mineralog, a po Mikanově návratu do vlasti i jako botanik.⁹² Když se odtud po čtyřech letech také sám vrátil, byl nejenom plný nových poznatků i zážitků, ale i všude vítanou celebritou, před kterou se otvíraly dveře na různých společenských úrovních. Četné botanické, mineralogické i zoologické nálezy, které se zásluhou účastníků výpravy podařilo z Brazílie přivést, byly včetně další hmotné a obrazové dokumentace soustředěny ve Vídni na jednom místě. Tak vzniklo tamní Brazílské muzeum (Brasilianisches Museum), které až do svého zániku v roce 1836 sídlilo ve dvanácti místnostech druhého patra domu v Johannes-Gasse (č. 972). Pohl patřil ke správcům muzea a bydlel přímo v něm;⁹³ zde také učinil 15. května 1827 svůj zápis do Agardhova alba. K jeho úkolům patřilo nejenom provádět odborníky a vzácné hosty po sbírkách, ale především odborně vyhodnotit zde nashromážděnou brazilskou flóru, o což se pokoušel v díle, jehož první díl vydal právě toho roku.⁹⁴

Jeho zápis v Agardhově albu (viz Příloha B k této studii, č. 5) je proveden v němčině a vedle detailní datace obsahuje i úslužně přátelskou dedikaci, která naznačuje, že podepsaný byl znalý všech tajů zdvořilostní kurtoazie. Za svou devízu si Pohl zvolil delší úryvek z didaktické básně *Hymnus an Flora*, jejímž autorem byl v Rakousku usedlý úředník a básník Karl Emil von der Lühe (1751–1801).⁹⁵ V části básně, kterou si Pohl vybral k citování, se autor zamýšlí nad domýšlivostí smrtelníků, kteří se domnívají, že mají už dost znalostí, aby se mohli pokusit o celkové vyčíslení a klasifikaci rostlinné říše. Upozorňuje přitom, že existují rozsáhlé oblasti, o nichž dosud není mnoho známo, jako jsou orientální, asijské a africké země nebo pobřeží a dna světových oceánů. Vhodně zvoleným citátem dokázal Pohl jednak Agardha pochválit za jeho snahu doplnit si znalosti osobní expedicí k Jadranu, a dále i obecně poukázat na přínos účastníků dálných výprav, mezi nimiž tehdy v Rakousku patřil on sám k těm nejuznávanějším.

Dalšího bohemikálního zápisu do svého alba se Agardh dočkal ve Štýrském Hradci. Inskribentem se tu stal tehdy třicetiletý lékař a botanik Josef Karel Malý (v německé verzi Joseph Karl Maly). Ten se narodil v Praze v březnu 1797 na Hradčanech do chudé zahradnické rodiny.⁹⁶ Díky podpoře hraběte Thuna, jednoho z otcových zaměstnavatelů, studoval

německých, rakouských i švýcarských učených společnostech a rok před svou smrtí byl zvolen za člena německé přírodovědné společnosti Leopoldina. Viz Wilhelm Rudolph WEITENWEBER, *Biographische Skizzen böhmischer Naturforscher, Nr. 9: Johann Emanuel Pohl*, in: *Lotos, Zeitschrift für Naturwissenschaften*, roč. 3, Prag 1853, s. 25–28; Pohl, *Johann Baptist Emanuel*, in: WURZBACH, XXIII, 1872, s. 28–31; Siegmund GÜNTHER, *Pohl, Johann Emanuel*, in: ADB, Band 26, Leipzig 1888, s. 369–370; V. MAIWALD, *Die opizische Periode*, s. 134–135; Harald RIEDL, *Pohl, Johann Emanuel*, in: ÖBL, VIII, Wien 1983, s. 154.

⁹² Viz Johann Emanuel POHL, *Reise im Innern von Brasilien*, I–II, Wien 1832–1837; J. MARTÍNEK – M. MARTÍNEK, *Z Čech za poznáním světa*, s. 132–134; B. LOEUILLE, *Vědecké výpravy*, s. 46–48.

⁹³ Viz dobového průvodce po tomto muzeu: *Brasilianisches Museum (k. k.) in der Johannesgasse Nr. 972 im 2. Stocke*, in: *Literarischer Anzeiger*, Jena 1823, Nr. 9, Beylage (též zvláštní otisk, Wien s. d.). K botanickým sbírkám v tomto muzeu viz Kaspar von STERNBERG, *Die Brasilianischen Herbarien in Wien*, *Flora* 6/39, 1823, s. 609–614.

⁹⁴ Joannes Emanuel POHL, *Plantarum Brasiliae icones et descriptiones*, I–II, Vindobonae 1827–1831.

⁹⁵ K němu viz WURZBACH, XVI, 1867, S. 140–141. Básně *Hymnus an Flora* původně vyšla anonymně ve Vídni v roce 1797, později již pod básnickovým jménem v letech 1802, 1803 a 1824. Je třeba připomenout, že ji bez uvedení autora obsahuje i čtvrtá sbírka Herderových Dopisů na podporu humanity (k roku 1794) – viz Johann Gottfried HERDER, *Briefe zu Beförderung der Humanität, IV. Sammlung, Nr. 43* – používám digitální edici díla v rámci Projektů Gutenberg: <<https://www.projekt-gutenberg.org/herder/humanita/chap005.html>> (3. 9. 2023).

⁹⁶ Viz matriční zápis z 2. března 1797: Archiv hl. m. Prahy, Sbírká matrik, matrika narozených kostela sv. Víta na Hradčanech 1784–1821, sign. VÍT N8, pag. 148.

na pražské univerzitě, kde získal v prosinci 1823 hodnost doktora lékařství.⁹⁷ Již tehdy se velmi intenzivně zaobíral botanikou a spolupracoval mj. s Opizem. Záhy začala pozornost Malého přitahovat možnost intenzivního botanického studia, jakou umožňovaly rozsáhlé sběry rostlinného charakteru ve štýrském zemském muzeu Joanneum. Přestěhoval se proto v roce 1824 do Štýrského Hradce a otevřel si tu lékařskou praxi; zároveň se tu však s plným nasazením věnoval i botanice. Výsledkem byla řada jeho knih, které seznamovaly s rozmanitostí a systematikou rostlinné říše v řadě rakouských, resp. středoevropských regionů (se zvláštním ohledem na Štýrsko). Jak již bylo připomenuto, po Agardhově příjezdu do Štýrského Hradce jej provázela společně s profesorem L. Ch. von Vestem po zdejších botanických sbírkách. Agardhovi se do alba zapsal německy 24. května 1827 ve stručném zápise bez dedikace (viz příloha B k této studii, č. 6); jako svou devízu si zvolil bonmot, který byl společnou pochvalou nejen pro švédského profesora a pro něj osobně, ale i pro všechny tehdejší přírodovědce (moudrý muž je vášnivým sběratelem a obdivovatelem pokladů přírody).⁹⁸

Podruhé vstoupil Agardh na půdu Českého království, když sem zavítal na zpáteční cestě z bavorského Mnichova, aby se v lázních Karlovy Vary jednak léčil ze svého onemocnění, které ho potkalo cestou, a dále aby prozkoumal výskyt řas ve zdejších teplých i studených pramenech (k tomu viz výše). Během asi dvou týdnů, které tu strávil na sklonku srpna a v první polovině září 1827, se ovšem ani zde nevyhýbal společenským stykům, takže ani jeho *album amicorum* nezapomnělo. Neváhal ani vyjet z lázní do jejich blízkého okolí, takže měl možnost setkat se v nedalekém Pirkerhammeru (též Hammer, dnes Březová) s tamním tehdy šestadvacetiletým továrníkem a regionálním botanikem Christianem (resp. Johannem Christianem Gottliebem) Fischerem (1801–1892). Ten se narodil v Erfurtu a navštěvoval tamní fyzikálně-chemický institut pro mladé adepty farmacie. V roce 1824 převzal po svém zemědělském otci vedení březovské továrny na porcelán, jejímž se stal pak v roce 1831 i spoluvlastníkem (a v letech 1846–1853 jediným vlastníkem). V průběhu času se mu podařilo její produkci povýšit na úroveň oceňovanou na domácích průmyslových výstavách i v zahraničí (konkrétně v Londýně). Přispěl k tomu i jeho odborný zájem o chemické složení porcelánové masy; intenzivně se rovněž zajímal o lišejníky a květeny v karlovarském regionu, a pokud mohl, rád své znalosti probíral s významnými přírodovědci přijíždějícími do Karlových Varů (mj. s hrabětem Šternberkem, J. Zahlbrucknerem a dalšími).⁹⁹

⁹⁷ K němu: Ludwig HOHENBÜHEL-HEUFLER, *Vermischtes. Dr. Josef Maly in Gratz*, *Bonplandia – Zeitschrift für die gesammte Botanik* 5, 1857, s. 108–112; *Galerie der österreichischen Botaniker – Joseph Carl Maly*, *Österreichische Botanische Zeitschrift* 11/1, 1861, s. 1–6; *Maly (Maly) Josef Karel*, in: Jakub MALÝ (red.), *Stručný všeobecný slovník věcný (Malý slovník naučný)*, díl VIII, Praha 1884, s. 516; *Josef Karel Malý*, in: František Ladislav RIEGER (red.), *Slovník naučný*, X, Praha 1873, s. 384; Harald RIEDL, *Maly, Joseph Karl*, in: ÖBL, VI, Wien 1973, s. 43; D. R. ERNET, *Zur Geschichte*, s. 115.

⁹⁸ K dalším Malého osudům je třeba dodat, že po odchodu profesora von Vesta do vyšších funkcí suploval v letech 1830–1832 výuku na katedře botaniky v Joanneu a později přednášel o botanice pro posluchače chirurgie na zdejší univerzitě. V důsledku těžké choroby někdy po roce 1850 ohluchnul, a musel se tak zřítí své lékařské praxe; pokud mu to neuhdy a hmotná nouze dovolovaly, věnoval se však i nadále botanickému výzkumu. Některá jeho díla vydal až po jeho smrti jeho syn Richard Maly (1839–1891), pozdější profesor chemie v Olomouci, v Innsbrucku a konečně od roku 1886 i na pražské německé univerzitě; k němu viz Wilfrid OBERHUMMER, *Maly, Richard*, ÖBL VI, Wien 1973, s. 43–44.

⁹⁹ K Fischerovi: V. MAIWALD, *Die opizische Periode*, s. 115–116. K jeho roli v pirkenhammerské továrně viz Alena BRAUNOVÁ, *Kouzlo keramiky a porcelánu*, Praha 1985, s. 291–294; TÁŽ, *Porcelánová tradice*, Karlovy Vary 1992, s. 188–190.

Příjezd profesora Agardha k němu do Březové 9. září 1827 byl proto pro mladého továrníka nejen velmi příjemným vytržením od každodenních pracovních povinností, ale nepochybně i zřetelným potvrzením, že i s jeho pomocí se počítá ve vědeckém světě. Rozsáhlý zápis, který toho dne učinil do Švédova památníku, se nezdržoval s vymyšlením devízy a hned s prvními slovy se proměnil ve velmi vášnivou dedikaci, jejímž účelem bylo vyjádření vděčnosti za Agardhův několikahodinový pobyt. Zároveň pisatel do zápisu fixoval i profesorův slib, že se sem v blízké době vrátí, s využitím odkazu na antickou mytologii („*Néreidy našich léčebných pramenů*“) mu popřál hodně zdraví a prohlásil se za Agardhova obdivujícího přítele (viz příloha B k této studii, č. 8).

Ch. Fischer se i později věnoval systematicky botanickému bádání a pro potřeby druhého vydání knihy Josefa Arnošta Ryby (1795–1856) o minerálních pramenech Karlových Varů z roku 1836 vypracoval kapitolu *Flora von Karlsbad*,¹⁰⁰ v níž neopomněl připomenout někdejší Agardhovu návštěvu a jeho podíl na popisu zdejších řas.¹⁰¹ Učinil i některé zajímavé objevy, jako když např. při studiu nalezišť křemeliny u Františkových Lázní si jako jeden z prvních povšiml, že tato hornina je tvořena z velké části schránkami rozsivek; tento jeho postřeh jmenovitě ocenil v roce 1837 i hrabě Kašpar ze Šternberku.¹⁰² Později Fischer působil již mimo české území v Sasku.¹⁰³

Zápisem Ch. Fischera by mohl náš výběr bohemikálních zápisů v Agardhově albu klidně končit, kdyby se ovšem mezi tehdejšími zahraničními návštěvníky Karlových Varů neobjevila další osoba, která zde se švédským algologem rovněž přišla do styku a která byla požádána, aby se mu podepsala do jeho památníku. Německý filosof Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling (1775–1854) v té době sice působil na významných univerzitních a akademických postech v Erlangen a v Mnichově,¹⁰⁴ poměrně často však odtud zajížděl nabrat nových sil do svého oblíbeného lázeňského města Karlovy Vary.¹⁰⁵ Zde se pak na sklonku léta 1827 opakovaně potkával s Agardhem, který jej přizval k pozorování svých fyziologických experimentů s karlovarskými řasami, jejichž úkolem bylo mimo jiné i ohledat nezřetelnou hranici mezi rostlinným a živočišným světem; podle pozdějšího Agardhova popisu cesty Schellinga nejvíce zaujal jeho pokus s proměnou řasy *Tetraspora lubrica* v živočišný organismus.¹⁰⁶ Tehdy dvaapadesátiletý Schelling ve svém německy psaném zápise do alba z 6. září 1827 (viz příloha B této studie, č. 7) předpověděl úspěšnou kompletní Agardhova rostlinného systému a poděkoval mu za to, že se mohl seznámit s jeho mikroskopickými pozorováními světa řas a mikroorganismů. Tato pozorování označil za

¹⁰⁰ Ch. FISCHER, *Flora*, s. 292–313. Rybova kniha i s Fischerovou kapitolou se dočkala i třetího vydání v roce 1844.

¹⁰¹ Ch. FISCHER, *Flora*, s. 295.

¹⁰² Viz *Řeč presidenta, Kašpara hraběte ze Šternberka, ve všeobecném shromáždění Společnosti českého museum dne 5. dubna 1837*, ČČM 11/3, 1837, s. 359.

¹⁰³ Ve čtyřicátých letech začal Fischer budovat svou druhou továrnu na porcelán v německém Cvikově, kam posléze v roce 1853 přenesl i veškerou svou aktivitu. Zde se věnil i do zdejšího politického a kulturního života a v tomto městě i později zemřel. Viz *Die Porzellanfabrik von Christian Fischer in Zwickau*, in: *Album der Sächsischen Industrie*, I, Neusalza 1856, s. 156–157.

¹⁰⁴ Z nadobýcej početné literatury k Schellingovi lze aspoň připomenout: Milan SOBOTKA, *K otázkám Schellingovy filozofie*, Praha 1975; Týž, *Schelling a Hegel: studie k světonázorovému a metodologickému vývoji v německé klasické filozofii*, Praha 1987; Jochen KIRCHHOFF, *Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling. Mit Selbstzeugnissen und Bilddokumenten*, Reinbek 1988; Hans Michael BAUMGARTNER – Harald KORTEN, *Friedrich Wilhelm Joseph Schelling*, München 1996; Jindřich KARÁSEK, *Schellingova metafyzika přírody*, Červený Kostelec 2017.

¹⁰⁵ V letech 1827–1830 tu pobýval každoročně, jak nám ukazuje dobový přehled lázeňských celebrit – viz *Almanach de Carlsbad*, roč. 6, 1836, s. 27.

¹⁰⁶ AGARDH, *Bericht*, s. 43.

40

Ihrer im Einigen Sinne, wird das
 Größten mächtig –

Voraussetzung für das vollständige Pflanzen-
 System des Herrn Prof. Agardh,
 dessen seltene mittheilungsbereite Beobachtun-
 gen in der Algen- und Infusorien-
 Welt mich in Europa haben muß. Aeger-
 nungen und Leistungen beschließen

Carl Adolph v. D. Agardh. F. W. J. Schelling
 1827.

Obr. 12: Zápis německého filosofa F. W. J. von Schellinga v Karlových Varech 6. září 1827 (Agardhovo *album amicorum*, fol. 40r)

velmi příjemná a poučná a s ohledem na ně uvedl svůj zápis devízou, která je vtipnou replikou na novozákonní výrok: Kdo je věrný v těch nejmenších věcech, ten se stane mocným v těch největších.¹⁰⁷

Dobrou vzpomínku na dobu těch několika dnů, kdy si v Karlových Varech se Schellingem vyměňovali své názory a postřehy o tajemstvích přírody, si uchoval i Agardh. Schellinga jako přírodního filosofa znal samozřejmě už předtím a v souladu s jeho názory do značné míry formuloval i filosofické a teologické zarámování své vlastní, jinak spíše empirické výzkumné práce.¹⁰⁸ Výrazem jeho hluboké úcty vůči německému filosofovi se stala o něco později německy psaná čtyřstránková dedikace, kterou Agardh předradil dost neorganicky své systematické botanické příručce vydané v letech 1829–1830 ve švédštině pro poučení svých krajanů. V této dedikaci označil Schellinga za iniciátora tohoto díla a dobu s ním strávenou v Karlových Varech označil jako „nejzajímavější dny svého života“.¹⁰⁹ V pozdějším období jeho vášeň pro Schellinga a jeho filosofii už asi poněkud polevila, ale když

¹⁰⁷ Původní biblický výrok zní v české verzi: „Kdo je věrný v nejmenší věci, je věrný také ve velké.“ (Lukáš 16,10, český ekumenický překlad). Na Schellingův zápis upozornil a jeho první edici připravil již Åke DAVIDSSON, *Några stamböcker i Lunds Universitetsbibliotek*, in: Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen 55, 1968, s. 33–58, zde s. 52. Reprodukcí zápisu přináší i M. KROOK, *Nature*, s. 53.

¹⁰⁸ Ke vztahu Agardha k Schellingovi podrobně viz M. KROOK, *Nature*, s. 46–67; S.-E. LIEDMAN, *Carl Adolph Agardh*, s. 71–108.

¹⁰⁹ Karl Adolph AGARDH, *Lärobok i Botanik*, I, Malmö 1829–1830, úvodní dedikace Lessingovi, s. 1, uvádí jako důvod vzniku publikace: „Ihr Wunsch dass ich die Ansichten, welche so oft – in den interessantesten Tagen meines Lebens – Gegenstände meiner persönlichen Unterredungen mit Ihnen waren, der Prüfung eines grösseren Publicums unterwerfen [...]“

Schelling přednášel v letech 1841–1842 v Berlíně, Agardh si jeho přednášky dojel osobně poslechnout. V rámci stejné cesty ostatně také navštívil v červnu 1842 znovu i Karlovy Vary, ale tentokrát už jenom jako lázeňský host užívající si patřičného renomé.¹¹⁰

Máme-li náš průzkum osmi bohemikálních záznamů v Agardhově *albu amicorum* shrnout, musíme nejprve připomenout, že výběr inskribentů do tohoto alba procházel dvojitým sítím. První selekci prováděl sám Agardh, a to svým výběrem zahraničních kolegů, na které se obracel s žádostí o pomoc a o setkání na své cestě. Druhou selekci pak s sebou přinášel průběh setkání s těmito osobami a jejich ochota a připravenost provést zápis do památníku. Nesmí nás tedy udivovat, že osoby, jejichž zápisy zde nalézáme, byly vesměs seznámeny se zásadami „štambuchové kultury“ a byly ochotny tyto zvyklosti více či méně i dodržovat; v jejich přístupu k jednotlivým zápisům nicméně můžeme zaznamenat poměrně zajímavé variace.

Devízou byly opatřeny všechny bohemikální záznamy v Agardhově albu s výjimkou zápisu západočeského továrníka a regionálního botanika Ch. Fischera, který ovšem chybějící devízu vynahradil vřelostí své dedikace. V ostatních případech byly jako devízy zvoleny většinou okřídlené slogany; v jednom případě byl použit citát z přírodovědné autority (A. von Humboldt) a ve dvou dobové verše (K. E. von der Lüche, anonymně J. A. Blumauer). S výjimkou obecně lidského poselství vepsaného J. Ch. Mikanem jsou všechny ostatní devízy interpretovatelné jakožto proklamace společné příslušnosti zapisující se osoby a držitele alba C. A. Agardha do okruhu představitelů tehdejší evropské přírodovědy (tedy mezi „Männer unserer Gilde“, jak to vyjádřil v jiné souvislosti jeden z německých přírodovědců);¹¹¹ je v nich připomínána přitažlivost přírodovědného bádání, jeho trvalý přínos, jeho sbírková činnost a jeho další úkoly, jakož i jeho teologické souvislosti a jeho étos.

Zatímco dedikace ve třech případech chybí (Preslové a J. K. Malý), dataci a příjmení zapisovatele (spolu s křestními jmény nebo jejich zkratkami) obsahují všechny zápisy; ve dvou případech pocítoval inskribent potřebu připojit ke svému jménu i dovysvětlení svého vztahu k pražské univerzitě (J. Ch. Mikan a J. K. Malý). Nejvýrazněji se od očekávané normy odchylují oba záznamy bratří Preslů, a to jak volbou jazyka (jediné dva neněmecké mezi bohemikálními zápisy), grafickou podobou (nahuštění zápisu do dvou řádek při horním okraji folia, „zrcadlové“ vyhotovení obou zápisů na stejné dvojstraně) i dalšími znaky (vedle chybějící dedikace vůbec snaha o maximální stručnost). Vedle jejich zřejmě vlastenecky motivované snahy vyhnout se v písemné podobě němčině jakožto komunikačnímu nástroji je k tomu mohla dovést i skepse vůči samotnému fenoménu *alb amicorum*, který tehdy prožíval dobu svého posledního rozkvětu a mohl být nastupujícími generacemi považován už za málo funkční nástroj.

Z tohoto okruhu se jen zdánlivě vymyká zápis německého filosofa F. W. J. von Schellinga, učiněný v září 1827 v Karlových Varech. Dobře nám totiž symbolizuje přitažlivost nejen tohoto města, ale celého západočeského lázeňského trojúhelníku (vedle Varů i Mariánské Lázně a Františkovy Lázně), chápaného tehdy jako regulérní součást německého kulturního okruhu, pro německou a potažmo i pro evropskou intelektuální a vědeckou elitu; nebylo

¹¹⁰ K jeho návštěvě Karlových Varů v červnu 1842 viz *Correspondenz aus Böhmen*, Bohemia, ein Unterhaltungsblatt 15/73, 19. 6. 1842, s. 4; *Bade-Sallon*, Der Humorist 6/201, 8. 10. 1942, s. 3.

¹¹¹ Byl to bonnský mineralog a geolog Jacob Nöggerath (1788–1877). Viz Jacob NÖGGERATH, *Ausflug nach Böhmen und die Versammlung der deutschen Naturforscher und Aerzte in Prag im Jahr 1837*, Bonn 1838, s. 82.

konec konců bez významu, že i dva švédští vědci, kteří do těchto končin zavítali původně z ozdravných důvodů (tedy J. J. Berzelius a C. A. Agarth), se rozhodli aktivně zapojit do výzkumu zdejšího osobitého přírodního prostředí (četné minerální prameny, pozůstatky vulkanické činnosti aj.). Ještě o deset let později, kdy se hrabě Kašpar Šternberk pokusil o překonání regionální uzavřenosti české přírodovědy tím, že prosadil konání každoročního sjezdu německých přírodovědců a lékařů v září 1837 v Praze, neváhali někteří němečtí učenci rozjet se na tuto událost s dostatečným časovým předstihem, aby se stačili seznámit s přírodovědnými parametry a zvláštnostmi právě tohoto západočeského regionu.¹¹²

Příloha A

Popis *alba amicorum* Carla Adolpha Agardha (1785–1859)

Popis rukopisu: Papírový rukopis v pevných deskách s červenou kůží, 73 průběžně tužkou číslovaných folií s přídávky: ke třem stranám alba jsou špendlíkem připojeny další původně samostatné listy se zápisy¹¹³ a jeden list s tištěným portrétem.¹¹⁴

Rozměry folia: 200 × 130 mm (na délku), některé listy atypicky oříznuty, a to zřejmě i z cenzurních důvodů.¹¹⁵

Identifikace účelu a původce alba: Na první liché stránce v rukopisu (fol. 1r) je Agardhovou rukou učiněn zápis v tomto znění:

„*Liber amicorum C[arol]i A[dolph]i Agardh Professoris Lundensis.*

En cas que ce livre soit perdu, je prie chacun, dans les mains duquel il pourra tomber de la faire envoyer à son possesseur C[arl] A[dolf] Agardh professeur à Lund en Suède.“

Na fol. 2r pak následuje původcův podpis společně s datací ve Stockholmu 14. února 1810; k tomuto dni můžeme datovat založení alba.

Písemné zápisy v albu: Pro písemné zápisy je v albu využito 78 stran (včetně tří mechanicky připojených), a to jak na liché, tak na sudé straně jednotlivých folií. První dvě popsané liché stránky v albu využil jeho vlastník pro svou sebezprezentaci (fol. 1r a 2r), a pak sem postupně provedlo svůj zápis 79 dalších osob, a to na náhodně zvolená místa, jejich souhrn nevykazuje znaky předem určené pevné hierarchizace. Zpravidla se dodržuje princip, že pro zápis jedné osoby je k dispozici celá jedna strana alba. Některé zápisy jsou však delší;¹¹⁶ na některých stranách se naopak sešly zápisy od více inškríbentů.¹¹⁷

Časový rámec vzniku zápisů: 1810–1829

Rekapitulace míst, ve kterých vznikly zápisy:

– **ve Švédsku:** Laholm, Lund, Örebro, Stockholm, [Stora] Roo, Vadstena;

¹¹² Viz kapitoly věnované přírodním poměrům ve Františkových Lázních, Mariánských Lázních, Karlových Varech a v jejich okolí v Nöggerathově „reportáži“ ze sjezdu – NÖGGERATH, *Ausflug*, s. 82–172. K průběhu pražského sjezdu viz jeho protokol: KASPAR VON STERNBERG – JULIUS VINCEZ VON KROMBOLZ (Hgg.), *Bericht über die Versammlung deutscher Naturforscher und Aerzte in Prag im September 1837*, Prag 1838.

¹¹³ K fol. 16r (Schultes), fol. 17r (Mitscherlich) a fol. 52r (Trattinnick).

¹¹⁴ K fol. 16v.

¹¹⁵ Tak na fol. 67r je ze zápisu politického emigranta C. M. Gripenberga odříznuta devíza a ponechána jen datace a podpis.

¹¹⁶ Básníci inškríbenti Chamisso a Molbech použili každý na svůj zápis dvě strany: na fol. 09v–10r a fol. 69r–69v.

¹¹⁷ Po dvou inškríbentech se zapsalo na fol. 8v, 59r a 61r, tři jsou podepsáni na fol. 7v.

- *mimo Švédsko*: Berlín, Bonn, Březová, Drážďany, Göttingen, Halle, Hamburk, Karlovy Vary, Kodaň, Landshut, Lipsko, Mnichov, Paříž, Praha, Řezno, Štýrský Hradec, Terst, Vídeň, Wiener Neustadt.

Rekapitulace jazyků použitých v zápisech: angličtina (A), čeština (Č), dánština (D), francouzština (F), italština (I), latina (L), němčina (N), švédština (Š).

Frekvence užití jazyků v Agardhově albu podle místa vzniku zápisu¹¹⁸

Místo vzniku zápisu		L	N	Š	Č	D	F	I	A	Celkem
Švédsko	Zápisy Švédů	6	1	11	–	–	1	–	1	20
	Zápisy cizinců	1	4	–	–	1	–	–	1	7
	Celkem	7	5	11	–	1	1	–	2	27
Mimo Švédsko	Čechy	1	4	–	2	–	–	–	–	7
	Dánsko	1	–	–	–	1	–	–	–	2
	Francie	4	2	–	–	–	4	–	–	10
	Německé země	5	21	–	–	–	1	–	–	27
	Rakouské země	3	7	–	–	–	–	–	–	10
	Terst	–	1	–	–	–	–	1	–	2
	Celkem	14	35	–	2	1	5	1	–	58
Celé album	Všechny zápisy	21	40	11	2	2	6	1	2	85

Jmenovitý výčet inskribentů v albu v chronologickém sledu

Č.	Datum ¹¹⁹	Místo ¹²⁰	Osoba	Jazyk ¹²¹	Fol.
1	[100214]	[Stockholm]	Carl Adolph Agardh (1785–1859): úvodní zápis původce alba	LF	01r
2	100214	Stockholm	Carl Adolph Agardh (1785–1859): podpis původce alba	Š	02r
3	100222	Stockholm	Lorenzo Hammarsköld (1785–1827), švédský kritik a literární historik	Š	68r
4	100224	Stockholm	Lars August Ekmarck (1785–1869), švédský úředník a spisovatel	Š	06v
5	100224	Stockholm	Olof Peter Swartz (1760–1818), švédský botanik	A	52r
6	100225	Stockholm	Anton Fredrik Wrangel af Sauss (1786–1842), švédský šlechtic a botanik	Š	56r
7	100301	Stockholm	Pehr Lagerhjelm (1787–1856), švédský metalurg	Š	25v

¹¹⁸ Čísla uváděná v této tabulce jsou celkově o něco vyšší, než je celkový počet zápisů v albu, což je dáno tím, že v některých zápisech došlo k užití více jazyků.

¹¹⁹ Datum je uváděno ve shodě se zněním zápisu ve formátu RRMMDD (rok, měsíc, den); tak např. 100214 = 14. února 1810. V hranatých závorkách jsou uváděna data, která pramen sám neuvádí, ale která jsou vyvozena ze souvislosti. Pokud nelze určit den, kdy zápis vznikl, uvádí se interval, v kterém mohl vzniknout; zápisy jsou v takovém případě řazeny k poslednímu dni takového intervalu.

¹²⁰ Místo vyhotovení zápisu je uvedeno ve shodě se zněním zápisu. Pokud v zápise není uvedeno, ale dá se vyvodit ze souvislosti, je uváděno v hranaté závorce.

¹²¹ Rozvedení zkratk označujících jednotlivé jazyky viz výše v textu.

Č.	Datum ¹¹⁹	Místo ¹²⁰	Osoba	Jazyk ¹²¹	Fol.
8	100301	Stockholm	Clas Livijn (1781–1844), švédský právník a básník	Š	36r
9	100305	Stockholm	Gustav Stanislas von Engeström (1791–1850), švédský důstojník	F	31r
10	100308	Vadstena	Erik Acharius (1757–1819), švédský botanik a lichenolog	L	53r
11	100325	Hamburk	Carl Magnus Gripenberg (1754–1818), švédský důstojník, tou dobou v politickém exilu	N	67r
12	100405	Berlín	Carl Ludwig Willdenow (1765–1812), německý botanik a lékárník	N	51v
13	100405	Berlín	Heinrich Gustav Flörke (1764–1835), německý botanik a lichenolog	N	52v
14	100407	Berlín	Ernst Ludwig Heim (1747–1834), německý lékař a přírodovědec	N	51r
15	100515	Berlín	Friedrich Gottlob Hayne (1763–1832), německý botanik a farmakolog	N	54r
16	100517	Berlín	Johann Centurius von Hoffmannsegg (1766–1849), německý botanik, entomolog a ornitolog	L	53v
17	100517	Berlín	Johann Christoph Friedrich Klug (1775–1856), německý lékař, botanik a entomolog	N	55r
18	100605	Lund	Arvid Henric Florman (1761–1840), švédský lékař a anatom	L	49r
19	100822	Örebro	Jacob August von Hartmansdorff (1792–1856), švédský politik	Š	45r
20	100831	[Stora] Roo	Lars Reinhold Nils Dalman (1789–1858), švédský botanik	N	59r
21	100917	Laholm	C. Anderson	Š	71r
22	100922	Kodaň	Jens Wilken Hornemann (1770–1841), dánský botanik	L	48v
23	110410	Kodaň	Niels Hofman – Bang (1776–1855), dánský botanik	D	48r
24	120531	Lund	Christian Molbech (1783–1857), dánský historik a spisovatel	D	69r-69v
25	130624	Lund	Johann Friedrich Christian Wuttig (1783–1850), německý chemik	N	60r
26	150803	Lund	Neidentifikovatelný zápis („Schwarz jun[ior]“?)	N	54v
27	190123	Lund	Johan Fredrik af Lundblad (1791–1854), švédský diplomat a autor historických děl	Š	12r
28	190602	Lund	Pehr Henrik Ling (1776–1839), švédský pedagog a spisovatel	Š	72v
29	[100214-200618]	[Lund]	Johan Lundblad (1753–1820), švédský klasický filosof, působil v Lundu	L	63v

Č.	Datum ¹¹⁹	Místo ¹²⁰	Osoba	Jazyk ¹²¹	Fol.
30	200816	[Lund] ¹²²	Franz Carl Mertens (1764–1831), německý botanik a algolog, profesor v Brémách	N	58v
31	210123	Paříž	Christian von Steven (1781–1863), fínskošvédský botanik a entomolog	N	43r
32	210128	[Paříž]	Louis-Claude Richard (1754–1821), francouzský botanik a profesor medicíny v Paříži	L	08r
33	[210129]	[Paříž]	Antoine-Laurent de Jussieu (1748–1836), francouzský botanik	L	07v
34	[210129]	[Paříž]	René Louiche Desfontaines (1750–1833), francouzský botanik	F	07v
35	[21]0129	[Paříž]	Achille Richard (1794–1852), francouzský botanik a lékař ¹²³	L	07v
36	210131	Paříž	Karl Sigismund Kunth (1788–1850), německý botanik žijící tehdy v Paříži	LN	62r
37	210204	Paříž	Jacques-Julien Houtou de La Billardière (1755–1834), francouzský botanik a cestovatel	F	08v
38	210204	Paříž	Jean-Baptiste-Pierre Guépin (1778–1858), francouzský botanik	F	08v
39	210204	Paříž	Jacques Clarion (1779–1844), francouzský lékař a botanik	F	09r
40	210204	Paříž	Jacques Étienne Gay (1786–1864), francouzský botanik	L	11r
41	210212	Bonn	Theodor Friedrich Ludwig Nees von Esenbeck (1787–1837), německý botanik	LN	62v
42	210212	[Bonn]	Christian Gottfried Daniel Nees von Esenbeck (1776–1858), německý botanik a lékař	N	63r
43	210221	Göttingen	Ernst Heinrich Friedrich Meyer (1791–1858), německý botanik a lékař	LN	61r
44	[100214-211006]	[Švédsko]	Anders Jahan Retzius (1742–1821), švédský chemik, botanik a entomolog	L	58r
45	240816	Lund	Adolph Wilhelm Otto (1786–1845), německý anatom	AN	42v
46	[100214-241031]	[Švédsko]	Leonard Henrik Roos af Hjelmsäter (1787–1827), švédský malíř ¹²⁴	Š	72r
47	270427	Drážďany	Heinrich Gottlieb Ludwig Reichenbach (1793–1879), německý botanik a zoolog	N	61v

¹²² K Mertensově návštěvě u Agardha v Lundu ve dnech 14.–16. 8. 1820 viz *Biographische Skizzen verstorbener bremischer Aerzte und Naturforscher*, Bremen 1844, s. 360–361.

¹²³ Inskribent sice datuje zápis k 29. lednu 1820, ale Agardhova cesta do Paříže se uskutečnila až o rok později – viz Christian Friedrich HORNSCHUCH, *Botanische Neuigkeiten aus Schweden*, Flora 4/4, 1821, s. 49. Vročení v dataci je tudíž mylné, jak ostatně vyplývá z faktu, že inskribentův otec se na vedlejší fol. 8r podepsal k 28. lednu 1821. Z uspořádání zápisů na fol. 7v se zdá pravděpodobné, že všichni tři zde podepsaní učinili zápis najednou ve stejný den.

¹²⁴ Zápis musel vzniknout před malířovým odjezdem do Kolumbie v říjnu 1824 – viz Magnus OLAUSSON, *Leonard Henric Roos*, in: SBL, XXX, Stockholm 1998–2000, s. 357.

Č.	Datum ¹¹⁹	Místo ¹²⁰	Osoba	Jazyk ¹²¹	Fol.
48	270502	Praha	Philipp Maximilian Opiz (1787–1858), českoněmecký botanik a lesník	N	73r
49	27[05]03	Praha	Johann Christian Mikan (1769–1844), českoněmecký botanik, entomolog a cestovatel ¹²⁵	N	27r
50	270503	Praha	Jan Svatopluk Presl (1791–1849), český přírodovědec	LČ	28v
51	270503	Praha	Karel Bořivoj Presl (1794–1852), český botanik a lékař	Č	29r
52	270515	Vídeň	Joseph Franz von Jacquin (1766–1839), rakouský chemik a botanik	LN	13r
53	270515	Vídeň	Johann Emanuel Pohl (1782–1834), český botanik a cestovatel	N	70v
54	[270506- 270516]	[Vídeň]	Leopold Trattinnick (1764–1849), rakouský botanik a mykolog	L	52r
55	[270506- 270516]	Vídeň	Karl Moritz Diesing (1800–1867), rakouský botanik a parazitolog polského původu	NL	65r
56	270517	Wiener Neustadt	Johann Zahlbruckner (1782–1851), rakouský botanik	N	71v
57	270522- 270524	Štýrský Hradec	Karl Schmutz (1787–1873), štýrský vojenský velitel, historický topograf a botanik	N	68v
58	270524	Štýrský Hradec	Josef Karel Malý (1797–1866), český botanik působící ve Štýrském Hradci	N	65v
59	270525	Štýrský Hradec	Lorenz Chrysan von Vest (1776–1840), profesor botaniky a chemie na Joanneu	N	37r
60	270630	Terst	Bartolomeo Biasoletto (1793–1858), italský botanik a farmakolog	I	42r
61	2706[30]	Terst	Friedrich Karl Ludwig Rudolphi (1801–1849), německý botanik působící v Terstu	N	59r
62	270818	Mnichov	Lorenz Oken (1779–1851), německý přírodovědec	N	13v
63	270818	Mnichov	Gotthilf Heinrich von Schubert (1780–1860), německý lékař, přírodovědec a přírodní filosof	N	46r
64	270818	Mnichov	Carl Friedrich Philipp von Martius (1794–1868), německý botanik a etnograf	N	60v
65	270821	Landshut	Joseph August Schultes (1773–1831), rakouský botanik působící v Bavorsku	L	16r
66	270824	Řezno	Georg Felix (1773–1846), německý botanik	N	41r
67	270824	Řezno	Franz Gerhard Eschweiler (1796–1831), německý botanik	N	59v
68	270906	Karlovy Vary	Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling (1775– 1854), německý filosof	N	40r
69	270909	Březová	Christian Fischer (1801–1892), německý továrník a botanik	N	44r

¹²⁵ K dataci zápisu viz pozn. 135.

Č.	Datum ¹¹⁹	Místo ¹²⁰	Osoba	Jazyk ¹²¹	Fol.
70	270912	Lipsko	Justus Wilhelm Martin Radius (1797–1884), německý patolog a oftalmolog	N	19r
71	270912	Lipsko	Gustav Kunze (1793–1851), německý zoolog, entomolog a botanik	N	20r
72	270913	[Halle]	Kurt Sprengler (1766–1833), německý botanik	F	49v
73	270916	Berlín	Eilhard Mitscherlich (1794–1863), německý chemik a mineralog	N	17r
74	270918	Berlín	Diederich Franz Leonhard von Schlechtendal (1794–1866), německý botanik	L	10v
75	270918	Berlín	Christoph Friedrich Otto (1783–1856), německý zahradník a botanik	N	43v
76	270918	Berlín	Christian Gottfried Ehrenberg (1795–1876), německý zoolog a mikrobiolog	N	50r
77	2709[16]- 2709[30]	Berlín	Adalbert von Chamisso (1781–1838), francouzský básník a botanik žijící v Berlíně	N	09v- 10r
78	280415	Stockholm	Erik Gustaf Geijer (1783–1847), švédský spisovatel a historik	L	61r
79	[100214- 291026]	[Švédsko]	Neidentifikovaná osoba (monogram „CEE“)	Š	15r
80	[100214- 291026]	[Lund]	Jonas Brag (1781–1857), astronom, působil na univerzitě v Lundu ¹²⁶	L	64v
81	291026	Lund	James Finlay Weir Johnston (1796–1855), skotský zemědělský chemik a mineralog	L	14r

Obrazová a botanická výzdoba alba: Celkem 16 stránek v albu je využito pro obrazovou výzdobu, jedna další strana je využita jako herbář.¹²⁷ Z výtvarných děl zde shromážděných má naprostá většina portrétní charakter:

- Nejčastěji jsou zastoupeny portréty tužkou mužů z profilu. Ve třech případech je jako jejich autor uveden švédský malíř miniatur a portrétů Leonard Henrik Roos af Hjelmsäter (1787–1827),¹²⁸ dalších pět profilových portrétů sice autora neuvádí, ale Roosovo autorství nelze vyloučit.¹²⁹ Na dvou z těchto portrétů (fol. 5v a fol. 7r) je zřejmě znázorněn držitel alba Carl Adolph Agardh, na ostatních pak vesměs významní představitelé švédského vědeckého, kulturního a politického života.
- Dva akvarelové portréty neidentifikovaných mužů lze opět vztáhnout ke švédskému prostředí.¹³⁰

¹²⁶ V zápise se pisatel identifikoval pouze jako „JB“, k určení jeho osoby slouží pozdější vpisok tužkou.

¹²⁷ Viz fol. 50v, na němž jsou shromážděny lisované sušené úlomky rostlin, patrně jako příloha zápisu E. L. Heima na fol. 51r.

¹²⁸ Fol. 5v – pravděpodobně Carl Adolph Agardh (1785–1859), vlastník alba; fol. 39r – Johan Fredrik von Breda (1788–1835), švédský malíř; fol. 57r – Anton Fredrik Wrangel af Sauss (1786–1842), švédský šlechtic a botanik.

¹²⁹ Fol. 7r – pravděpodobně Carl Adolph Agardh (1785–1859), vlastník alba; fol. 18r – Johan Christoffer Askelöf (1787–1848), švédský vydavatel a publicista; fol. 30r; fol. 34r – Gustav Stanislas von Engeström (1791–1850), švédský důstojník; fol. 66r – Lorenzo Hammarsköld (1785–1827), švédský kritik a literární historik.

¹³⁰ Viz fol. 22r a 24r (označeno „Dillman“).

- V albu jsou obsaženy i tři tehdy velmi oblíbené portrétní siluety, na nichž jsou vesměs zachyceni němečtí botanici.¹³¹
- Album obsahuje i dva tištěné portréty neidentifikovaných osob vytvořené s využitím fyzionotrace.¹³²

Neportrétní výzdobu alba představují dvě ilustrace (tužka, akvarel v odstínech šedi), z nichž autorem první (fol. 38r – kresba nahého muže na mořském pobřeží) je malíř Johan Fredrik von Breda (1788–1835), zatímco druhé (fol. 70r – kresba anděla s lyrou, datováno k 18. 2. 1810) malíř Fredric Westin (1782–1862).

Archivní uložení alba: Lunds universitet (Lundská univerzita, Švédsko), Universitetsbiblioteket, fond Carl Adolph Agardhs arkiv, Vol. 55.

Digitální edice alba: ALVIN. Platform for digital collections and digitized cultural heritage: <<https://www.alvin-portal.org/alvin/attachment/document/alvin-record:186300/ATTACHMENT-0155.pdf>> (4. 4. 2024)

Literatura o albu: Åke DAVIDSSON, *Några stamböcker i Lunds universitetsbibliotek*, in: Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen 55, 1968, s. 33–58 (k Agardhovu albu s. 50–53); popis alba přiložený k digitální edici v projektu ALVIN: <<https://www.alvin-portal.org/alvin/view.jsf?pid=alvin-record:186300>> (4. 4. 2024); popis alba v databázi *Repertorium Alborum Amicorum (RAA)*, sign. 1810_agardh: <https://raa.gf-franken.de/de/suche-nach-stambuechern.html?permaLink=1810_agardh> (4. 4. 2024).

Příloha B

Edice bohemikálních zápisů v Agardhově *albu amicorum*

Edice vychází z transliteračních zásad a v mezích možností se snaží naznačovat i grafické řešení jednotlivých zápisů. V případech, kdy zápis či jeho části byly napsány v paralelních sloupcích, přináší edice přepis jednotlivých sloupců do řádků, a to tak, aby zápis pokud možno končil inskribentovým podpisem. Hranatými závorkami jsou naznačeny jednak rozvedené zkratky, a dále i v případě citátů z literárních děl odlišnosti psaného textu od tištěné předlohy.

1) *Philipp Maximilian Opiz (1787–1858): Praha, 2. května 1827 (fol. 73r)*

Der Einfluß der physischen Welt auf die moralische, dies geheimnißvolle Ineinanderwirken des Sinnlichen und Außersinnlichen, giebt dem Naturstudium, wenn man es zu höheren Gesichtspunkten erhebt, einen eigenen, noch zu wenig gekannten Reiz.

Humboldt, Ans[ichten] der Nat[ur] I, p. 178¹³³

Prag am 2ten Mai 1827

Ich bitte mit diesen Zeilen, dann und wann die
Erinnerung an Ihren wärmsten Verehrer
P[hilipp] M[aximilian] Opiz
zurückzurufen

¹³¹ Fol. 3r – Heinrich Gustav Flörke (1764–1835), německý botanik, a Johann Heinrich Friedrich Link (1767–1851), německý botanik; 4r – Christian Friedrich Hornschuch (1793–1850), německý botanik.

¹³² Fol. 16v (připojeno špendlíkem); fol. 47v (přilepeno).

¹³³ Opiz odkazuje na vydání této knihy z roku 1808 v nakladatelství J. G. von Cotta, k němu viz pozn. 1.

2) Johann Christian Mikan (1769–1844): Praha, 3. května 1827 (fol. 27r)

Von drey kurzen Lebens-Augenblicken
ist der eine Wunsch, der and[e]re Traum,
vnd den dritten – der uns zu beglücken
da ist – fühlen wir oft kaum.¹³⁴

Prag, auf der Hasenburg, den 3ten April [1]827.¹³⁵

Möge jeder Augenblick des Lebens Ihnen Glück und Freude bringen! Möge zuweilen in
Ihrem Gedächtnisse sich Raum finden für die Erinnerung
an Ihren hochachtungsvollen Ihnen aufrichtig ergebenen
Joh[ann] Chr[istian] Mikan, Prof[essor] d[er] Botanik zu Prag.

3) Jan Svatopluk Presl (1791–1849): Praha, 3. května 1827 (fol. 28v)

Vita brevis, ars longa!

W Praze dne 3° května¹³⁶ 1827

Jan Sw[atopluk] Presl

4) Karel Bořivoj Presl (1794–1852): Praha, 3. května 1827 (fol. 29r)

Přjroda – obraz Boží.

W Praze dne 3° května 1827

Karel Bořiwog Presl

5) Johann Emanuel Pohl (1782–1834): Vídeň, 15. května 1827 (fol. 70v)

Sterbliche haben gewaehnt zu zaehlen die Kinder der Flora,
Ihre Geschlechter zu ordnen und ihre Namen zu nennen;
Zwar wer hat sie besucht des Orients grünende Wüsten?
Wer die Quellen des Ganges und siebenarmigen Nilus?
Wer die geheimer[e]n Fluren der Oceaniden des Aufgangs?
Ihre Gestade beschifften mehr Wuchrer, als forschende Weisen.
Und wer sah sie die Kraenze, mit welchen die Nereiden
Ihre grünlichten Locken umwinden, im Schoose des Weltmeers?
Von der Lühe¹³⁷

Wien am Kais[erlichen] König[lichen] Brasilianer Museum den 15 May 1827
Zur freundschaftlichen Erinnerung an Ihren unwandelbaren freund
Dr. Jo[hann] Em[anuel] Pohl

¹³⁴ Čtyřverší je převzato z básnické sbírky: Johannes Aloys BLUMAUER, *Gedichte*, 1782, s. 15 (jedna ze slok básně *Eile des Lebens – An Lilla*). Bylo přetištěno též v brněnském kalendáři Jurende's Mährischer Wanderer, roč. 3, 1814, s. 50.

¹³⁵ Mikan skutečně datuje svůj zápis k 3. dubnu 1827, tato datace je ale nepochybně mylná, protože Agardh dorazil do Prahy až 29. dubna. V dataci se tedy Mikan spletl o měsíc; to se ostatně stalo i v zápise Jana Svatopluka Presla, který se však záhy sám opravil (viz další zápis v této edici).

¹³⁶ Pisatel původně napsal „dubna“, vzápětí však přepsal na „května“.

¹³⁷ Viz Karl Emil von der LÜHE, *Hymnus an Flora*, in: *An Flora und Ceres*, Wien 1802, s. 5–6.

6) Josef Karel Malý (1797–1866): Štýrský Hradec, 24. května 1827 (fol. 65v)

Der Weise ist ein eifriger Sammler und Bewunderer der Schätze der Natur.
Gratz den 24 May 1827

Josef Karl Maly
doktor der Med[izin] von Prag

7) Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling (1775–1854): Karlovy Vary, 6. září 1827 (fol. 40r)

Wer im Kleinsten treu, wird des Größten mächtig ---
Voraussagung für das vollständige Pflanzensystem des Herrn Prof[essor] Agardh, dessen sinnreiche mikroskopische Beobachtungen in der Algen- und Infusorien-Welt mich in diesen tagen aufs Angenehmste und Lehrreichste beschäftigt.
Carlsbad 6. Sept[ember] 1827

Fr[iedrich] W[ilhelm] J[oseph] Schelling

8) Christian Fischer (1801–1892): Březová, 9. září 1927 (fol. 44r)

Unvergeßlich werden mir stets die wenigen Stunden seyn, welche ich in Ihrem so belehrenden und freundschaftlichem (!) Umgang glücklich verlebte, und mein Herz schmelzt in den angenehmsten Vorgefühlen, wenn ich an die Erfindung Ihres Versprechnus der Rückkehr im nächsten Jahre, denke.

O möchten die Nereiden unsrer Heilquellen, auf deren Dank Sie sich so große Ansprüche erwerben, Sie durch das köstlichste Geschenk, durch Gesundheit belohnen – und Sie sich zuweilen Ihres Sie hoch verehrenden Freundes erinnern.

Pirkenhammer bey Carlsbad
am 9. Sept[em]b[er] 1827

Christian Fischer

Grantová podpora

Tato studie vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., RVO: 68378114.

Die Reise des schwedischen Naturwissenschaftlers Carl Adolph Agardh nach Böhmen und Mitteleuropa im Jahre 1827 im Lichte seines *Album amicorum*

ZUSAMMENFASSUNG

Die Studie ist in drei Teile unterteilt, deren erster die Überschrift trägt *Carl Adolph Agardh (1785–1859) und sein Album amicorum*. In diesem Teil wird der Lebenslauf der Hauptfigur, welcher diese Studie gewidmet ist, behandelt: des schwedischen Naturwissenschaftlers und Ökonomen Carl Adolph Agardh, von 1812–1835 Professor an der Universität Lund und ab 1835 Bischof in Karlstad. Erinnert wird insbesondere an Agardhs Beitrag zu Botanik und Algologie. Besondere Aufmerksamkeit gilt Agardhs Zusammenarbeit mit böhmischen Naturwissenschaftlern (regelmäßige Korrespondenz mit Graf Caspar Sternberg, März 1824 Ehrenmitgliedschaft in der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen, 1825 Beteiligung an dem böhmischen Botanikprojekt *Reliquiae Haenkeanae*, u.a.m.). Ferner befasst sich die Studie mit Agardhs *Album amicorum*, das sich heute in der Universitätsbibliothek Lund befindet. Das Album entstand in den Jahren 1810–1829 und enthält Eintragungen von 79 Inskribenten, die auf dem Territorium des heutigen Schweden, Deutschlands, Frankreichs, Dänemarks, Österreichs, der Tschechischen Republik und Italiens erfolgten. Die Studie konstatiert, dass das Album zur Zeit seiner Entstehung Ende des ersten Drittels des 19. Jahrhunderts überraschenderweise die Prinzipien der sogenannten Stammbuchkultur respektiert, wie sie sich im Laufe der Frühen Neuzeit im Rahmen des deutschen und mitteleuropäischen Universitätsmilieus etabliert hatte. Insbesondere mit Verweis auf die Analyse der Entstehungszeit der einzelnen Einträge im Album (s. dazu das Diagramm in Abb. 3) führt uns die Analyse zu der Erkenntnis, dass es ursprünglich der Selbstdarstellung Agardhs beim Aufbau seiner Karriere in der schwedischen Gesellschaft diente, sich dann aber sehr schnell zu einem „Andenkenbuch“ von Gelehrten bzw. Professoren wandelte, in welchem es Agardh gelang, Eintragungen und Unterschriften von zahlreichen bedeutenden europäischen Botanikern der damaligen Zeit zu sammeln.

Der zweite Teil der Studie steht unter der Überschrift *Agardhs Forschungsreise nach Mitteleuropa und Norditalien 1827*. Hier wird auf der Grundlage von Analysen der Eintragungen in Agardhs *Album amicorum* sowie späterer, den Reiseverlauf rekapitulierender Nachrichten die Reise selbst, welche Agardh ursprünglich zum Zweck der Bekanntschaft mit Algen in der Adria und dem Mittelmeer im Frühjahr und Sommer 1827 angetreten hatte, detailliert skizziert. Sie führte über Berlin, Dresden, Prag, Wien und Graz nach Triest und Venedig und sollte von hier ursprünglich nach Südfrankreich und nach Paris weitergehen. Agardhs Erkrankung zwang ihn jedoch, seine Reiseroute zu ändern und über Salzburg und München nach Karlsbad zur Behandlung zu fahren. Auch in den hiesigen kalten und warmen Quellen fand Agardh zahlreiche Algen, die er untersuchte. Im September fuhr er dann von hier aus über Leipzig und Berlin zurück nach Lund. Eine Rekapitulierung der wissenschaftlichen Ergebnisse dieser Reise hat gezeigt, dass Agardh etwa hundert für ihn neue Algenarten entdeckte, die in ungefähr zehn Gattungen eingeordnet werden konnten, wobei auf Karlsbad – also jene Stadt, mit deren Besuch der schwedische Forscher ursprünglich gar nicht gerechnet hatte – etwa ein Drittel der neuen Algenarten fiel.

Der dritte Teil der Studie trägt die Bezeichnung *Carl Adolph Agardh in Böhmen und die bohemikalischen Notizen in seinem Album amicorum*. In ihr werden Agardhs Besuchsverlauf in Prag Ende April und Anfang Mai 1827 eingehend beschrieben und acht bohemikalische Eintragungen in seinem Album einer Analyse unterzogen. Vier der Eintragungen entstanden in Prag (2. Mai: der Botaniker und Förster Philipp Maximilian Opiz; 3. Mai: die Prager Professoren Johann Christian Mikan und Josef Svatopluk Presl sowie der damalige Kustos der naturwissenschaftlichen Sammlungen des Böhmisches Museums Karel Bořivoj Presl), zwei stammen von der Hand tschechischer Botaniker, die in den österreichischen Landen tätig waren (15. Mai in Wien: Johann Emanuel Pohl; 24. Mai in Graz: Josef Karel Malý), und zwei Eintragungen waren in Karlsbad und Umgebung erfolgt (6. September: Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling; 9. September: der Fabrikbesitzer und Botaniker Christian Fischer). Angesichts der Begeisterung Agardhs, mit dem Philosophen Schelling zusammengetroffen zu sein, wird kurz daran erinnert, wie dieses Zusammentreffen den schwedischen Botaniker in Zukunft auf bedeutende Weise beeinflussen sollte.

Die Studie enthält zwei Beilagen. Beilage A *Beschreibung des Album amicorum von Carl Adolph Agardh (1785–1859)* enthält äußere und innere Quellenkritik seines Albums und befasst sich darüber hinaus eingehend mit

einer Rekapitulierung der Orte, an denen die einzelnen Einträge erfolgten, ferner mit einer Statistik der im Album verwendeten Sprachen (Englisch – mit Abkürzung A bezeichnet, Tschechisch – Č, Dänisch – D, Französisch – F, Italienisch – I, Latein – L, Deutsch – N, Schwedisch – Š) sowie mit der graphischen und in einem Falle auch botanischen Ausstattung des *Album amicorum*. Kern dieser Beilage ist eine Tabelle (*Namentliche Aufzählung der Inskribenten in chronologischer Abfolge*), in der für jede Eintragung in Agardhs Album Ort und Tag ihrer Anfertigung, die genaue Identifizierung des Inskribenten, die Sprache der Eintragung sowie das Blatt, auf dem der Eintrag steht, angeführt sind. Beilage B mit der Überschrift *Edition der bohemikalischen Eintragungen in Agardhs Album amicorum* enthält die Edition aller acht Einträge, die im dritten Teil dieser Studie analysiert sind.

Deutsche Übersetzung von Wolf B. Oerter

PhDr. Antonín Kostlán, CSc.

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.

kostlan@usd.cas.cz